

وزارت معارف

تاریخ

صنف ۷

سال چاپ ۱۳۹۹ هـ. ش

سرود ملی

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل ځلیږي
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مو دی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زړه وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

وزارت معارف

تاریخ

صنف هفتم

۱۳۹۹
هـ.ش

مشخصات کتاب

مضمون: تاریخ

مؤلفان: گروه مؤلفان کتاب‌های درسی دیپارتمنت تاریخ نصاب تعلیمی

ویراستاران: اعضای دیپارتمنت ویراستاری و ایدیت زبان دری

صنف: هفتم

زبان متن: دری

انکشاف دهنده: ریاست عمومی انکشاف نصاب تعلیمی و تالیف کتب درسی

ناشر: ریاست ارتباط و آگاهی عامۀ وزارت معارف

سال چاپ: ۱۳۹۹ هجری شمسی

ایمیل آدرس: curriculum@moe.gov.af

پیام وزیر معارف

اقرأ باسم ربک

سپاس و حمد بیکران آفریدگار یکتایی را که بر ما هستی بخشید و ما را از نعمت بزرگ خواندن و نوشتن برخوردار ساخت، و درود بی‌پایان بر رسول خاتم- حضرت محمد مصطفی ﷺ که نخستین پیام الهی بر ایشان «خواندن» است.

چنانچه بر همه‌گان هویداست، سال ۱۳۹۷ خورشیدی، به نام سال معارف مسمی گردید. بدین ملحوظ نظام تعلیم و تربیت در کشور عزیز ما شاهد تحولات و تغییرات بنیادینی در عرصه‌های مختلف خواهد بود؛ معلم، متعلم، کتاب، مکتب، اداره و شوراهای والدین، از عناصر شش‌گانه و اساسی نظام معارف افغانستان به شمار می‌روند که در توسعه و انکشاف آموزش و پرورش کشور نقش مهمی را ایفا می‌نمایند. در چنین برهۀ سرنوشت‌ساز، رهبری و خانوادۀ بزرگ معارف افغانستان، متعهد به ایجاد تحول بنیادی در روند رشد و توسعه نظام معاصر تعلیم و تربیت کشور می‌باشد.

از همین‌رو، اصلاح و انکشاف نصاب تعلیمی از اولویت‌های مهم وزارت معارف پنداشته می‌شود. در همین راستا، توجه به کیفیت، محتوا و فرایند توزیع کتاب‌های درسی در مکاتب، مدارس و سایر نهادهای تعلیمی دولتی و خصوصی در صدر برنامه‌های وزارت معارف قرار دارد. ما باور داریم، بدون داشتن کتاب درسی باکیفیت، به اهداف پایدار تعلیمی در کشور دست نخواهیم یافت.

برای دستیابی به اهداف ذکرشده و نیل به یک نظام آموزشی کارآمد، از آموزگاران و مدرسان دلسوز و مدیران فرهیخته به‌عنوان تربیت کننده‌گان نسل آینده، در سراسر کشور احترامانه تقاضا می‌گردد تا در روند آموزش این کتاب درسی و انتقال محتوای آن به فرزندان عزیز ما، از هیچ نوع تلاشی دریغ نورزیده و در تربیت و پرورش نسل فعال و آگاه با ارزش‌های دینی، ملی و تفکر انتقادی بکوشند. هر روز علاوه بر تجدید تعهد و حس مسؤولیت پذیری، با این نیت تدریس راآغاز کنند، که در آیندۀ نزدیک شاگردان عزیز، شهروندان مؤثر، متمدن و معماران افغانستان توسعه‌یافته و شکوفا خواهند شد.

همچنین از دانش آموزان خوب و دوست داشتنی به مثابه ارزشمندترین سرمایه‌های فردای کشور می‌خواهم تا از فرصت‌ها غافل نبوده و در کمال ادب، احترام و البته کنجکاوی علمی از درس معلمان گرامی استفادۀ بهتر کنند و خوشه چین دانش و علم استادان گرامی خود باشند.

در پایان، از تمام کارشناسان آموزشی، دانشمندان تعلیم و تربیت و همکاران فنی بخش نصاب تعلیمی کشور که در تهیه و تدوین این کتاب درسی مجدانه شبانه روز تلاش نمودند، ابراز قدردانی کرده و از بارگاه الهی برای آن‌ها در این راه مقدس و انسان‌ساز موفقیت استدعا دارم.

با آرزوی دستیابی به یک نظام معارف معیاری و توسعه‌یافته، و نیل به یک افغانستان آباد و مترقی دارای شهروندان آزاد، آگاه و مرفه.

دکتور محمد میرویس بلخی

وزیر معارف

فهرست

تاریخ صنف هفتم

- آیا می‌دانید تمدن یونان چگونه آغاز گردید؟
- آیا می دانید که امپراتوران روم قدیم را حکمروایان اروپا می گفتند؟

- آیا می‌دانید که اوضاع عربستان قبل از اسلام چگونه بود؟
- با زنده گی پیغمبر حضرت محمد مصطفیﷺ بیشتر آشنا شوید!
- آیا در مورد غزوات و فتوحات سال های آغازین دین مبارک اسلام معلومات دارید؟
- آیا می دانید خلافت حضرت ابوبکر صدیقؓ چگونه آغاز گردید؟
- در مورد خلافت حضرت عمر فاروقؓ چه می‌دانید؟
- آیا در مورد وقایع دوران خلافت حضرت عثمانؓ معلومات دارید؟
- دوران خلافت حضرت علی (کرم الله وجهه) چگونه سپری گردید؟
- آیا در مورد آغاز خلافت اموی معلومات دارید؟
- آیا می‌دانید خلافت اموی ها چگونه سقوط نمود؟
- آیا می‌دانید که انتقال قدرت از اموی ها به عباسی‌ها چگونه صورت گرفت؟
- خلافت عباسی ها چگونه سقوط کرد؟

فصل اوّل

مبادی تاریخ

- در مورد علم تاریخ و فواید آن چه می‌دانید؟
- منابع مؤرخان چیست؟
- دوره‌های قبل از تاریخ و تاریخی
- تبدیلی سنه‌های تاریخ

اهداف فصل اوّل

در این فصل، شاگردان با تعریف تاریخ و فواید آن آشنا می‌شوند. منابع مؤرخان را می‌شناسند و علاوه برآن با تقسیم‌بندی دوره‌های تاریخی آشنا می‌شوند. با سنه‌ها معمول در کشور ما و جهان آشنایی پیدا می کنند و نیز با روش‌های تبدیلی بعضی از سنوات با یکدیگر آشنا می‌شوند.

در مورد علم تاریخ و فواید آن چه می‌دانید؟

تاریخ آیینهٔ گذشته و درس حال است.

تاریخ، علمی است که حوادث گذشته را در قید زمان و مکان بیان می‌دارد. دقت به زمان ومکان در رابطه به حوادث گذشته، تاریخ را از **افسانه** جدا می‌سازد. هر واقعه و حادثه که در زمان معین و مکان مشخص واقع شده باشد، **واقعهٔ تاریخی** است؛مثال: غزوهٔ بدر که در سال دوم هجرت در ماه مبارک رمضان در ۱۵۰ کلیومتری مدینه واقع شد، یک واقعهٔ تاریخی است. این وظیفه علم تاریخ است که در مورد آن واقعه به ما معلومات بدهد.

ما می‌دانیم که انسان‌ها و جوامع بشری دوره‌ها و مراحل مختلف زنده گی را سپری نموده اند. راه طولانی را پشت سر گذاشته و به حالت کنونی رسیده اند. همه این مراحل و اتفاقات که درطول زمان درنقاط مختلف به وقوع پیوسته، از سوی مؤرخان نوشته شده است. این نوشته‌های مؤرخان را **تاریخ** می گویند.

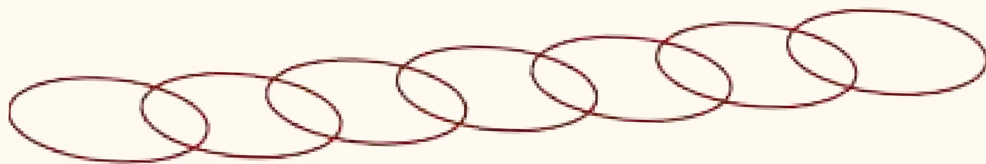
مؤرخان، تاریخ بشر را به دو دورهٔ تقسیم می کنند: **دورهٔ قبل از تاریخ** و **دورهٔ تاریخی**. دورهٔ قبل از تاریخ از آفرینش انسان آغاز می‌شود وتازمان تعمیم مدنیت و ایجاد **خط** و دورهٔ تاریخی از زمان ایجاد خط و مدنیت‌های اولیهٔ بشری آغاز می‌شود و تا اکنون ادامه می یابد.

انسان‌ها در دوره‌های قبل از تاریخ، زنده گی ساده؛ ولی بسیار پر مشقت داشتند. فقط به وسیلهٔ

نیروی بدنی خویش ضرورت‌ها و نیازمندی‌های خود را رفع می‌نمودند. در کوه‌ها و مغاره‌ها به سر می‌بردند؛ از پوست حیوانات و درختان برای خویش لباس می‌ساختند و با جمع آوری میوه‌ها و شکار حیوانات وحشی، زنده گی را سپری می کردند.

از آنجا که انسان اشرف المخلوقات است، به همین جهت نسبت به سایر موجودات زنده در روی زمین، زنده گی خود را بلا وقفه تغییر داده و اکنون به زنده گی مدنی دست یافته است. بعد از آن که انسان‌ها خط را ایجاد کردند، از همان زمان دوران تاریخی آغاز شده وتاکنون ادامه دارد. تاریخ، ما را از حوادث گذشته اگاه می‌سازد. عوامل انکشاف جوامع پیشرفته را معرفی می کند، انسان را قادر به شناخت گذشته می‌سازد و خلاصه این که تاریخ آیینۀ گذشته ورهمنای زنده گی آینده می‌باشد.

شاگردان در هر حلقه، سال یک صنف خویش را به پنسل بنویسند.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند، گروه اول تاریخ را تعریف کنند و گروه دوم مفاد تاریخ را در صنف بیان کند.

سؤال‌ها

۱- تاریخ را تعریف کنید؟
۲- مؤرخان تاریخ را به چند دوره تقسیم نموده‌اند؟ نام ببرید.
۳- تاریخ به ما چه می‌آموزاند؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان در مورد مزایای تاریخ از بزرگان بپرسند و پاسخ‌ها به دست آمده را در صنف بیان کنند.

منابع مؤرخان چیست؟

تعریف تاریخ و فواید آن را در درس گذشته مطالعه کردیم، اکنون به شناسایی منابع تاریخی می‌پردازیم.

مؤرخ برای نوشتن تاریخ به منابع نیاز دارد. منابع تاریخ به دو نوع اند : **۱- اسناد تحریری وخطی ۲- آثار وآبدات تاریخی.** اسناد تحریری و خطی که در زمانه‌های گذشته نوشته شده است، از جمله مهمترین منابع برای نوشتن تاریخ می‌باشد. اسناد خطی و نوشته شده در **آرشیف**ها نگهداری می گردد؛ چنانچه آرشیف ملی افغانستان نیز این چنین اسناد را دارا است.

خوانـدن اسناد خطی و استفاده از آن بسیار دشوار است، این دشواری از دو جهت است اول این که: رسم‌الخط‌ها در طول زمان تغییر می کند. دشواری دومی ایـن است که: انواع مختلف خط‌ها در طول زمان مورد استفادهٔ انسان‌ها بوده است که قابل فهم برای همه‌گان نیست؛ مانند: خط میخی، خط هیروغلیف، خط یونانی قدیم، خط سانسکریت و غیره.

موزیم ملی افغانستان

آثارو جاهای باستانی و قدیمی منابع مهم دیگری است که مؤرخان برای نوشتن تاریخ از آن استفاده می‌کنند. این گونه آثار در **موزیم**ها نگهداری

می‌شوند، در موزیم ملی افغانستان تعداد زیادی از این گونه آثار تاریخی موجود است.

در تاریخ نویسی، استفاده از آثار تاریخی و قدیمی برای مؤرخ، دشوارتر از استفادۀ اسناد خطی است. برای شرح و بیان آثار تاریخی و باستانی مؤرخ باید از همکاری باستان شناسان و علم **باستان شناسی** استفاده نماید.

بالاحصار کابل (قرن پنجم میلادی)

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند؛ گروه اول منابع خطی و گروه دوم منابع آثار تاریخی را در صنف بیان کنند.

سؤال‌ها

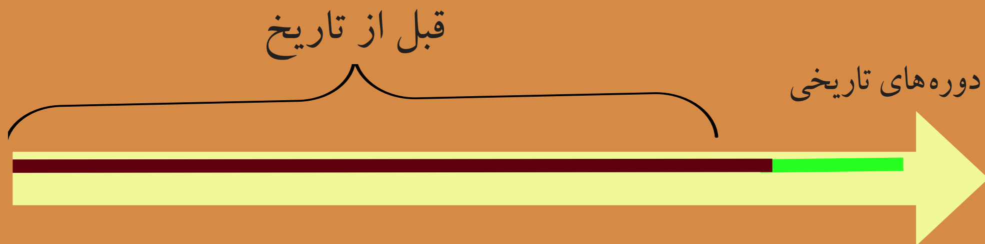
۱ - کدام منابع را مؤرخان برای تاریخ نویسی به کار می‌برند؟
۲ - استفاده از اسناد خطی در تاریخ نویسی چه مشکلات را در بر دارد؟
۳ - تفاوت آرشیف وموزیم را بگویید؟

فعالیت خارج صنف

هرگاه در منطقۀ زیست شاگردان کدام ساختمان تاریخی وجود داشته باشد راجع به آن معلومات جمع آوری نموده تصویر آن را به صنف آورده به همصنفان خود ارائه نمایند.

دوره های قبل از تاریخ و تاریخی

در درس اول خواندیم که مؤرخان تاریخ زنده گی انسان‌ها را به دو دورهٔ بزرگ تقسیم نموده‌اند: دورهٔ قبل از تاریخ و دورهٔ تاریخی. دورهٔ قبل از تاریخ، از زمان پیدایش انسان‌ها و جوامع بشری آغاز شده و تا ایجاد مدنیت‌های اولیه وبه صورت خاص رایج شدن **خط** و کتابت، ادامه می‌یابد. دوره‌های تاریخی از ایجاد خط وکتابت آ غاز شده و تا کنون ادامه دارد.

هزارها سال از زنده گی انسان‌ها در کرهٔ زمین گذشت تا انسان‌ها و جوامع بشری به ایجاد خط وکتابت و مدنیت‌های اولیه رسیدند. این عمر طولانی انسان و جامعهٔ انسانی، نیاز به شناسایی دارند. دانشمندان باستان‌شناسی می‌توانند، در روشن شدن این دوران طولانی زنده گی انسان‌ها، ما را کمک نمایند.

دانشمندان این دوران طولانی را به عصرهای مختلف تقسیم نموده‌اند. قدیمی ترین عصر زنده گی انسان‌ها را تحت عنوان **عصر سنگ** (Stoneage) یاد کرده اند. در این دورهٔ طولانی که هزارها سال را در برداشت، انسان‌ها وسایل سنگی را به کار می‌بردند و درمغاره‌ها زنده گی می‌نمودند، از پوست حیوانات لباس می ساختند. شکار می کردند و به جمع آوری میوه‌ها می‌پرداختند.

عصر دومی را به نام **مفرغ** (**Bronz age**) یاد کرده‌اند. در این عصر برای اولین بار انسان‌ها از فلز در پیشبرد امور کار گرفتند. مفرغ، فلز ترکیبی از مس و قلعی می‌باشد. جمعیت‌های انسانی

آن زمان در کنار تربیت مواشی، با زرع نباتات وغرس نهال‌ها و حفاظت درخت های میوه دار آشنایی داشتند. محل های زیست دایمی را می‌ساختند و پیشهٔ صنعت نیز ارزش خویش را داشت.

عصر سوم را به نام **عصر آهن (Iron age)** یاد کرده‌اند. استفاده از آهن جمعیت‌های انسانی را به عصرمدنیت رسانید. استفاده از وسایل آهنی موارد مختلفی داشت. وسایل کار، آلات زینتی و سامان آلات تفریحی و ذوقی را از فلز آهن می‌ساختند. جمعیت های انسانی آن زمان برعلاوهٔ نگهداری مواشی، زراعت و باغداری، پیشهٔ صنعت را نیز به حیث شغل جداگانه ارزش قایل بودند. تبادلهٔ اموال و تجارت را به حیث پیشهٔ مستقل دیگر پذیرفته و تعدادی از مردم با آن مشغول بودند.

دانشمندان تاریخ نیز مانند باستان شناسان، **دورهٔ تاریخی** را تحت عنوان‌های **قرون اولی، قرون وسطی، قرون جدیده** و **قرون معاصر** معرفی نموده اند.

قرون اولی: از ایجاد خط و کتابت که حدود سه هزار سال قبل از میلاد بود، آغاز شده و تا قرن پنجم میلادی ادامه داشت.

قرون وسطی : قرون وسطی از قرن پنجم میلادی آغاز شد و تا قرن پانزدهم میلادی ادامه یافت.

قرون جدیده: قرون جدیده از قرن پانزدهم آغاز گردید و تا قرن هژدهم ادامه پیدا کرد.

قرون معاصر: قرون معاصر از قرن هجدهم (انقلاب کبیر فرانسه) آغاز شده و الی اکنون ادامه دارد.

قابل یاد آوری است که این تقسیم بندی یک نمونه از تقسیم بندی‌هایی است که از جانب مؤرخان ارائه شده است. در این تقسیم بندی به گونهٔ عمدی حوادث و وقایع کشورهای اروپایی در نظر گرفته شده است.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول عصرهای سه گانهٔ قبل از تاریخ را نام بگیرند. گروه دوم مشخصات آن عصرها را توضیح دهند.

سؤال‌ها

۱ – در عصر سنگ، انسا ن‌ها وسایل کار را از کدام مواد می‌ساختند؟
۲ – فلز مفرغ چیست؟ شرح دهید.
۳ – انسان های عصر آهن کدام پیشه‌ها را داشتند؟ شرح دهید.
۴ – تقسیم بندی دوره‌های تاریخی کدام‌ها اند؟ نام ببرید.

فعالیت خارج صنف

شاگردان در خانه‌های خویش وسایل مورد استفادهٔ سنگی، مفرغی و آهنی رافهرست کرده و در صنف بیان کنند.

تبدیلی سنه های تاریخ

سنه‌ها و سال‌ها و تقویم‌ها بهترین راه برای فهماندن و تقسیم زمان می‌باشد. در افغانستان سه نوع سنه ویا تقویم معمول است، که به نام‌های هجری شمسی، هجری قمری و میلادی یاد می‌شوند. مبدأ تقویم‌های شمسی و قمری ازسال اول هجرت حضرت محمد مصطفی ﷺ می‌باشد. تقویم میلادی از تولد حضرت عیسی علیه‌السلام آغاز شده است. در امور رسمی، دولتی و اداری کشورما از تقویم هجری شمسی استفاده به‌عمل می‌آید. بعضی از روزهای مهم مذهبی؛ مانند ماه رمضان، عید رمضان، عید قربان و از این قبیل روزهای دیگر، از تقویم هجری قمری استفاده صورت می گیرد.

یک سال تقویم هجری شمسی ۱۲ ماه ودر مجموع ۳۶۵ روز و ۶ ساعت می‌باشد. سال هجری قمری نیز دارای ۱۲ ماه بوده؛ ولی تعداد روزهای آن به ۳۵۴ روز می‌رسد. تفاوت میان روزهای بین دو تقویم شمسی و قمری در هر یک سال به ۱۱ روز می‌رسد. همین تفاوت روزها در میان این تقویم‌ها، سبب تفاوت سال‌ها (سنه‌ها) شده است.

اگر بخواهیم سنهٔ هجری شمسی را به سنهٔ میلادی و میلادی به هجری شمسی تبدیل کنیم راه ساده این است که عدد ۶۲۱ را یا جمع و یا تفریق می‌نماییم. به این ترتیب : اگر تاریخ تولد محمود ۱۹۶۶ میلادی باشد و بخواهیم این تاریخ را به هجری شمسی تبدیل نماییم، لازم است از عدد ۱۹۶۶ عدد ۶۲۱ را تفریق نماییم که حاصل تفریق، سال تولد محمود به سنهٔ هجری شمسی می‌شود. و برعکس آن اگر بخواهیم سال تولد زلمی را که ۱۳۵۵ است به سال میلادی تبدیل نماییم، لازم است عدد ۱۳۵۵ را با عدد ۶۲۱ جمع کنیم، تا حاصل جمع سال تولد زلمی را به سنهٔ میلادی نشان دهد.

طریقه: سال تولد محمود

۱۹۶۶ −

۶۲۱

۱۳۴۵ هجری شمسی

طریقه: سال تولد زلمی

۱۳۵۵ +

۶۲۱

۱۹۷۶ میلادی

تبدیل کردن سنه‌های هجری قمری به هجری شمسی و برعکس تبدیل سنه‌های هجری شمسی به هجری قمری نیز از طریق محاسبات دیگر صورت می گیرد.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول نام‌های سنه‌های را بگویند، گروه دوم طریقهٔ تبدیل کردن سنه‌های هجری شمسی و میلادی را به یکدیگر بیان کنند.

سؤال‌ها

۱− سال هجری شمسی چند روز و چند ساعت است؟

۲− سال هجری قمری چند ماه و چند روز است؟

۳− مبدأ تقویم هجری شمسی و هجری قمری چیست؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان از بزرگان خود تاریخ اعمار مسجد شریف و مکتب محیط زیست خویش را بپرسند و آن تاریخ را به میلادی تبدیل نمایند.

فصل دوم

مدنیت‌های اولیهٔ افغانستان

- آیا مبدأ تاریخ پنج هزار سالهٔ افغانستان را می‌دانید؟
- آیا آریاییان را می‌شناسید؟
- در مورد مدنیت ویدی چه شنیده اید؟
- در مورد مدنیت اوستایی چه میدانید؟
- تاریخ اساطیری افغانستان (پیشدادیان، کیانیان و اسپه)
- افغانستان و بیگانه گان(هخامنشیان، موریاییان و یونانیان)
- دولت‌های مستقل یونان - باختری
- مشخصات هنری فرهنگی دورهٔ یونان - باختری
- آیا در مورد سلالهٔ کوشانیان معلومات دارید؟
- آیا در مورد مراکز مهم سیاسی - فرهنگی کوشانیان معلومات دارید؟
* بگرام
* هده
* بامیان
- آیا یفتلی‌ها را می‌شناسید؟

اهداف فصل دوم

در این فصل، شاگردان با تاریخ پنج هزار سالهٔ افغانستان آشنا می‌شوند. علاوه برآن با مهاجرت‌ها و مدنیت‌های آریایی، تاریخ اساطیری افغانستان، افغانستان و بیگانه‌گان، دولت‌های مستقل یونان - باختری آشنا می‌شوند. پیرامون امپراتوری کوشانیان معلومات حاصل می‌نمایند، مراکز عمدهٔ سیاسی فرهنگی کوشانیان را می‌شناسند و آشنایی با کوشانیان خورد (کیداری‌ها) و امپراتوری یفتلی‌ها حاصل می‌نمایند.

آیا مبدا تاریخ پنج هزار سالهٔ افغانستان را می‌دانید؟

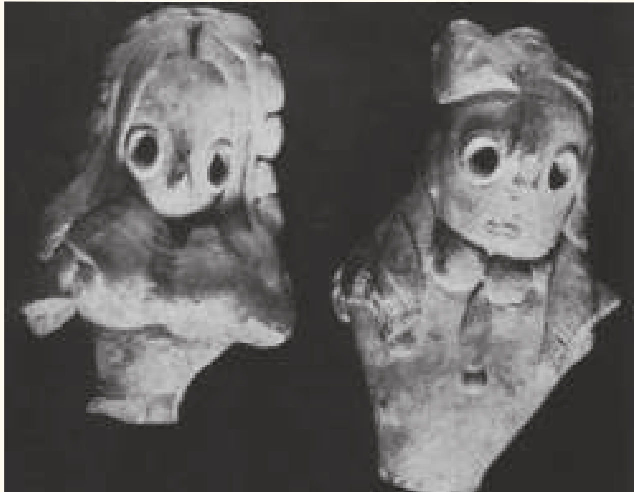
در درس‌های گذشته از **دورهٔ قبل از تاریخ** و **دورهٔ تاریخی** یادآوری صورت گرفت. افغانستان نیز آثار فراوان از **دوره‌های قبل از تاریخ** دارد. در مباحث گوناگون از **تاریخ پنج هزار ساله افغانستان** سخن به میان می‌آید. آیا می‌دانید که این مطلب توسط کدام آثار و منابع ثابت شده است؟

باستان‌شناسان در منطقهٔ باستانی **مندیگک** واقع در شمال غرب شهر قندهار تحقیقات و حفاری‌هایی را انجام دادند. در نتیجهٔ این تحقیقات ثابت گردید که سه هزار سال قبل از میلاد جمعیت‌ها و باشنده‌گان مندیگک بنیاد تمدنی را گذاشته بودند که ثبوت تاریخ پنج هزار سالهٔ افغانستان می‌باشد.

در جریان حفریات، آثار و افزار متعددی از مندیگک به دست آمد که نماینده‌گی از مدنیت وسیع در این ساحه باستانی می‌نماید. در اینجا ساختمان‌های باشکوه کشف گردید که دارای صحن بزرگ، دیوار بلند با مواضع دفاعی و اتاق‌هایی با سایزهای مختلف که نماینده‌گی از قصر حاکمان مندیگک و مرکز اداری آن‌ها می‌نماید. علاوه بر آن ذخیره‌گاه مواد غذایی به ویژه گندم، ظرف‌های متنوع گلی، مسی، برونزی با داشتن اشکال زیبا، وسایل زینتی و مجسمه‌های گلی نیز در جریان کاوش‌ها توسط باستان شناسان فرانسوی کشف گردیده است.

باشنده‌گان مندیگک با مدنیت‌های مجاور روابط متقابل داشتند. از آثار کشف شده چنین بر می آید که مردمان مندیگک با مردمان **انو** و **نماز گاه تپه** (ترکمنستان) درحوزهٔ شمال، در غرب با مردمان **تپه سیالک** (ایران) و در جنوب با مدنیت **هراپــه** و **موهنجــودارو** (هند) روابط فــــرهنگی و اقتصادی، برقرار نموده بودند.

مجسمه‌های مندیگک

ساکــنان اولی منــدیــگک احتمالا ۲۵۰۰ سال قبل ازمیلاد این ساحه را ترک گفته‌اند. در مورد عوامل ترک نمودن مندیگک و یا تخلیهٔ آن از باشنده‌گان، از جانب دانشمندان دونظر ارائه شده است.

عده‌یی بر این باورند که خشک‌سالی‌های پی‌درپی و پایین رفتن آب دریای هلمند عامل مهم و بنیادی بود که باشنده‌گان مندیگک مجبور به ترک آن شدند.

عده‌یی دیگر، عامل ترک و تخلیه کردن مندیگک را جنگ‌های ویرانگری می‌دانند که مخالفان باشنده‌گان مندیگک بر آن‌ها پیروز شده و ساحات و محلات زیست مردمان را به آتش کشیده و آن‌ها را مجبور به ترک خانه و کاشانه شان نموده‌اند.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به سه گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد آن عده آثار معلومات بدهند که در آن تاریخ پنج‌هزار ساله افغانستان ثابت شود. گروه دوم راجع به روابط مردم مندیگک با مردمان هم جوار، معلومات ارائه نماید و گروه سوم عوامل ترک ویا تخلیهٔ مندیگک را از باشنده‌گان آن معلومات دهند.

سؤال‌ها

۱ – مندیگک درکجا واقع است؟

۲ – ثبوت تاریخ پنج هزار سالهٔ افغانستان در کدام آثار هویدا شده است؟

۳ – روابط مردمان مندیگک را با مردمان مجاور آن بگویید.

فعالیت خارج صنف

شاگردان در مورد قدامت تاریخ افغانستان یک مطلب تهیه و در ساعت بعدی در صنف ارائه نمایند.

درس ششم

آیا آریاییان را می‌شناسید؟

بقایای آبادی‌های بلخ قدیم (ام البلاد)

ورود آریاییان به سرزمین افغانستان در حدود ۲۵۰۰ سال قبل از میلاد تایید شده است. آرین‌ها خود را اصیل و صاحب اخلاق نیکو می گفتند. در مورد سر زمین قبلی آن‌ها معلومات مؤثق در دست نیست، آن چه روشن است ورود آریاییان به افغانستان قدیم از آن سوی دریای آمو به **بخدی** (بلخ) می‌باشد.

آریاییان در ابتدا زنده گی شبانی و کوچی داشتند. بعد از جابه جا شدن در بخدی به زنده گی شهری رو آوردند. آن‌ها نظم خانواده گی داشتند. خانواده را (کولا) می گفتند. چند کولا یک **قبیله** را تشکیل می داد، از چند قبیله یک **قوم** تشکیل می شد. محل زیست خویش را به نام پور یاد می کردند. همهٔ این نام‌ها در کلماتی مانند کهول، میرویس، بگرام، شیرپور وغیره اکنون نیز معمول است.

آریاییان ساحات مورد استفاده و زیست خود را آریانا ویجه یا **آریانا ورشو** می گفتند، کلمه ورشو تاکنون هم مورد استعمال دارد. آریاییان در بخدی (بلخ) اساس اولین مدنیت آریایی را گذاشتند. شهر بلخ را ساختند. خانه‌های بزرگ با دیوارهای بلند را اعمار کردند. برای دفاع از شهر، دیوارهای عریض و برج‌های متعدد را اعمار کردند که آثار و بقایای بخدی آن زمان تا اکنون مشاهده می شود.

آریاییان قبل از رسیدن به بخدی زنده گی شبانی و کوچی داشتند. این مطلب در آثار و شواهدی روشن است که از محل باستانی سمرقند به نام (تالی برزو) در سال **۱۹۳۹** میلادی از طرف باستان شناسان کشف گردیده است. ازجمله آثار کشف شدۀ این محل باستانی یکی هم مجسمه‌یی بود که نیم تنۀ آن از انسان و نیم دیگر آن از حیوان بود. دانشمندان بر این باورند که این مجسمه مربوط به زمان **کیومرث** یکی از مقتدر ترین شاهان آریاییان می‌باشد.

آریاییان بعد از رسیدن به بخدی در کنار پیشۀ تربیت و نگهداری مواشی، به زراعت و باغداری نیز پرداختند. انواع گلها را پرورش دادند و به غرس نهال‌های میوه دار پرداختند. در مراسم خوشی ها به یکدیگر دسته‌های گل تحفه می‌دادند، در روزهای اول سال همۀ مردم، پیر و جوان، مرد و زن باهم یکجا جشن می گرفتند، بازی می کردند، سرود می‌نواختند. یکی از مشهورترین جشن‌های آریاییان به نام **سامانه** یاد می‌شد. در این جشن، جوانان به اسپ سواری می‌پرداختند. نیزه بازی و رقص می کردند و میدان رزم وبزم را بر پا می کردند.

مهاجرت آریاییان

معلومات در مورد زنده گی و مدنیت آریاییان از چهار کتاب ویدی که به نام کُتب یا سروده‌های ویدی یاد می‌شود، به دست می آید. در این کتاب‌ها معلومات فرهنگی، اقتصادی، مذهبی، سیاسی و ادبی آریاییان درج است. اکنون نیز مؤرخان با استفاده از چهار کتاب که به زبان سانسکریت نوشته شده است، برای دریافت معلومات در مورد جهات مختلف زنده گی آریاییان، استفاده می کنند.

به مرور زمان تعداد آریاییان در بخدی زیاد شده وبه مهاجرت رو آوردند. تعدادی به سوی جنوب هندوکش و بعد به سرزمین‌های هند رسیدند و تعدادی دیگر به سوی غرب مهاجرت کردند. آن‌ها اول به ایران و بعد به ترکیه و سرزمین‌های اروپایی رسیدند. آن عده از آریاییان که در افغانستان باقی ماندند، مدنیت‌های بزرگی، مانند مدنیت ویدی و اوستایی را اساس گذاشتند.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند، گروه اول در مورد زنده گی ابتدایی آریاییان دربلخ معلومات ارایه نمایند و گروه دوم در مورد ساختار اجتماعی اریاییان معلومات دهند.

سؤال‌ها

۱ – آریاییان خودرا به چه معنی تعریف می کردند؟
۲ – اولین پایتخت آریاییان چه نام داشت و درکجا واقع است؟
۳ – آریاییان قبل از رسیدن به بخدی زنده گی شبانی و. . . . . . . داشتند.

فعالیت خارج صنف

شاگردان در مورد زنده گی شبانی وکوچی از بزرگان خانواده بپرسند و معلومات خود را در صنف بیان نمایند.

در مورد مدنیت ویدی چه شنیده اید؟

مهاجرت آریاییان

در درس قبلی در مورد آریاییان معلومات لازم را به دست آوردیم، اکنون به اولین مدنیت آریاییان آشنا می‌شویم.

اولین مدنیت در تاریخ افغانستان به نام **ویدی** یاد می‌شود. نام این مدنیت از کتاب‌های ویدی گرفته شده است. این مدنیت در حدود ۱۸۰۰ سال قبل از میلاد آغاز و تا ۱۲۰۰ سال قبل از میلاد ادامه داشت. معلومات پیرامون این مدنیت از کتاب‌های چهارگانۀ ویدی به دست آمده است. در متون ویدی علاوه بر معلومات در مورد وضع سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی آریاییان، معلومات پیرامون اخلاق، عقیده و کلتور آن زمان نیز وجود دارد؛ چنانچه بیش‌ترمطالعه کردیم، آریاییان نظام خاصی اجتماعی داشتند. در جمعیت‌های آریاییان نظام شاهی حاکم بود. جامعه به ترتیب خاص اداره می‌گردید. در رأس خانواده **پدر (پاتی)** قرار داشت. چند خانواده یک عشیره را تشکیل می‌داد که در رأس آن **کوتراپاتی** قرار داشت. از چند عشیره یک **قبیله** به وجود می‌آمد که در راس آن **گرامه پاتی** قرار داشت. رییس چند قبیله را **ویس پاتی** می گفتند. چندین ویس پاتی توسط شاه که به نام **راجان** یاد می‌شد، اداره می گردید.

در رابطه با اوضاع اجتماعی آریاییان نیز سروده‌های ویدی معلومات روشن دارد؛ بطور مثال: زن در دوران مدنیت ویدی مورد احترام بود؛ با وصف آن که تولد پسر را خوشبختی می‌پنداشتند، ولی زنان عصر ویدی جایگاه خاصی را داشتند؛ چنانچه در **ریگ ویدا** به تعداد زیادی از اشعار زنان که از لطافت وصنعت خاص هنری برخوردار است ثبت گردیده اند. یکی از این شاعران زن به نام

گوشاه شهرت به سزا داشت، که اشعارش درجلد اول ریگ ویدا ثبت است. خانم **لوپامودرا** شاعرزن دیگریست که اشعار او نیز در کتاب اول ریگ ویدا آمده است.

در مدنیت ویدی نظام خاص اقتصادی وجود داشت. جمعیت‌های مدنیت ویدی احتیاجات اساسی زنده گی خویش را از طریق کشت نباتات و مالداری برآورده می نمودند. دارایی آریاییان از تعداد رمهٔ حیوانات؛ از قبیل گوسفند، بز، گاو وغیره معلوم می گردید. آریاییان در پهلوی زراعت و مالداری به مبادله وتجارت نیز مصروف بودند. واحد تبادلهٔ متاع تجارتی و کالاها در عصر ویدی **گاو** بوده که آن را **پیسو** می گفتند. کلمهٔ پیسه، واحد پولی امروزی نیز ریشهٔ خویش را به کلمهٔ پیسو، دوران آریایی‌های عصر ویدی می رساند.

در دوران مدنیت ویدی مردم بافت تکه‌ها و پارچه‌های پشمی را از پشم حیوانات یاد داشتند. لباس‌های متنوع را می‌دوختند. از فلزات وسایل مختلفی را می‌ساختند. از فلزات برعلاوهٔ آلات ظریف تزیینی وسایل محکم برای استفاده در امور تولیدی نیز می‌ساختند، ظرف‌های متنوع و گوناگون گلی، چوبی و فلزی مروج گردیده بود. ظرف‌های خاصی را برای نوشابه‌ها نیز می‌ساختند. در مدنیت ویدی همهٔ اهل کسبه؛ مانند: آهنگران، نجاران، کلالان وغیره باعزت و حرمت زیاد زنده گی می کردند.

درعصر ویدی اعتقاد به ارباب انواع مختلف رواج داشت. از جمله الهه ها یکی هم الاهه **اوشاس** بود که آن را زن می پنداشتند و به نام الههٔ سپیده دم نیز یاد می گردید. با وصف آن که تعداد زیادی از الهه ها را پرستش می کردند، ولی با خداوند واحد عقیدهٔ راسخ داشتند، چنانچه در ریگ ویدا آمده است: ((بر هر ثابت و بر هر جنبنده و نیز برهر آنچه راه می‌رود وبر هرآنچه می‌میرد و برتمام این آفرینش رنگارنگ تنها یک ذات حکمروایی می کند.))

فعالیت داخل صنف

شاگردان به سه گروه تقسم شوند. گروه اول در مورد وضع سیاسی مدنیت ویدی، گروه دوم در مورد وضع اقتصادی مدنیت ویدی و گروه سوم در مورد اعتقادات دوران ویدی معلومات خود را بیان کنند.

سوال‌ها

۱ – اولین مدنیت آریایی در افغانستان به چه نام یادمی‌شود.
۲ – زنان در مدنیت ویدی از چه مقامی برخوردار بودند؟ شرح دهید.
۳ – در مورد عقاید مردمان مدنیت ویدی چه می‌دانید؟ معلومات خویش را بیان کنید.

فعالیت خارج صنف

شاگردان از بزرگان در رابطه به اعتقادات مردمان قبل از اسلام بپرسند و معلومات به دست آمده را در صنف بیان کنند.

در مورد مدنیت اوستایی چه می‌دانید؟

ساحه‌ای از مدنیت اوستایی

مدنیت اوستایی دومین مدنیت در تاریخ قدیم افغانستان می‌باشد. نام این مدنیت از کتاب اوستا گرفته شده که برای زردشتیان مقدس می‌باشد. **اوستا** را به معنای قانون، بنیاد و دستور آورده‌اند. این مدنیت در حدود ۱۲۰۰سال قبل از میلاد آغاز شده و تا ۷۰۰ سال قبل از میلاد ادامه داشت.

مدنیت اوستایی در **بخدی** اساس گذاشته شد. در این رابطه درکتاب اوستا آمده است که:((یمه به امر اهورا مزدا یک واره را ساخت که طول و عرض آن به یک اسپرس (یک میدان اسپ دوانی) بود در آن حیوانات؛ مانند: گوسفند و گاو، مرغان و جانوران؛ مانند: سگ و غیره را نگاه داشتند و جای آب را هم به درازی یک هانه (میل) حفر کرد و در آن واره بازارها، گذرها و خانه‌ها را به ترتیب مخصوص ساختند، ولی مردم علیل، دروغگو و پیس و دیوانه را در آن شهر جای نداد.))

زردشت که سپیدتمان یا سپیتمان نیز نامیده شده است، پیشوای زردشتیان، ایجادگر اوستا و محرک معنوی مدنیت اوستایی می‌باشد. موصوف نصایح را در سروده‌های خویش تبلیغ کرده است.

زردشت برای زنده گی سالم انسانی سه اصل را تبلیغ می‌نمود که عبارت بود از : **گفتارنیک**، **کردار نیک** و **پندارنیک**. در مورد زنده گی و شخصیت زردشت، کتاب اوستا شهادت می‌دهند که، موصوف در اطراف شهر قدیم بلخ (بخدی) زیسته است.

زردشت متعلق به یکی از خانواده‌های نجیب سرزمین افغانستان قدیم بود. بر اساس همین سوابق خانواده گی بوده که موصوف در زمان اعلان اصلاحات فکری و تبلیغ آیین نوین با تعدادی از وزرا وحکمرانان با نفوذ روابط خویشاوندی داشته و آن را حفظ کرده بود.

عده‌یی از مؤرخان، زردشت را مربوط به خاندان مشهور **اسپه** می‌شناسند. در اغلب نام‌های خانوادهٔ زردشت، کلمهٔ اسپه به گونهٔ مکرر یاد شده است؛ چنانچه پدر زردشت **پور وسپه** نام داشت و جد زردشت به نام **میچت اسپه** یاد شده است که معنای صاحب اسپ‌های قوی را می‌رسانند.

کتاب اوستا به وسیلهٔ زردشت ارائه شده است. این کتاب در حقیقت اصول رهنمایی برای پیروان آیین زردشتی است. اوستا از جمله کتب قدیم جهان به شمار می‌رود که اغلباحوادث سال‌های ۱۲۰۰ الی ۶۰۰ قبل از میلاد را در بر گرفته است.

درمدنیت اوستایی طبقات سه‌گانهٔ اجتماعی(روحانیان، نظامیان و دهقایان) وجود داشت.

مردم ده نشین شده بودند. زراعت و باغداری پیشهٔ اصلی آن‌ها بوده و در پهلوی آن، به مالداری نیز مشغول بودند. وسایل و ابزار فلزی (به خصوص فلز برونز) را استعمال می‌نمودند.

علاوه برآن در اوستا معلومات پیرامون اشخاص سیاسی نیز آمده است. از جمله نام‌های یاد شده مربوط به سلاله‌های تاریخ اساطیری افغانستان می‌باشند. مانند: پیشدادیان، کیانی‌ها و اسپه که در بحث‌های آینده به تفصیل خواهید خواند.

فعالیت داخل صنف

شاگردان در دو گروه تقسیم شوند، گروه اول در مورد اوستا معلومات خویش را به صنف ارائه نمایند و گروه دوم در مورد زردشت و نصایح آن بگویند.

سؤال‌ها

۱ – در مورد تمدن اوستایی و معنای آن چه می‌دانید؟

۲– زردشت کی بود؟

۳ – اوستا به چند بخش تقسیم شده است؟ نام ببرید.

فعالیت خارج صنف

شاگردان ازگفتار نیک، کردار نیک و پندار نیک چه معنا را می‌گیرند، از اقارب و دوستان خویش بپرسند و معلومات خویش را در صنف ارائه نمایند.

درس نهم

تاریخ اساطیری افغانستان (پیشدادیان، کیانیان و اسپه)

رستم، پهلوان مشهور شهنامه

در تاریخ اساطیری افغانستان سه خانوادۀ حادثه ساز وجود دارند که عبارتند از:

الف : پیشدادیان

هوشنگ اولین پهلوان اوستایی است که با دیوها می‌جنگید و بر آن‌ها حاکمیت داشت. هوشنگ از اولادۀ کیومرث بود، که سلالۀ پیشدادیان از نسل موصوف است. هوشنگ به نخستین قانون گذار شهر بخدی معروف شده است. بعد از هوشنگ، **تهمورث** به قدرت رسید که به نام شاه هفت کشور معروف بود.

بعد از تهمورث، قدرت به **جمشید** یا یما رسید که در تاریخ اساطیری افغانستان داستان‌های جذاب حماسی و عشقی دارد. از جمله داستان‌های معروف آن زمان، می‌توان از داستان رستم و سهراب، داستان کاوۀ آهنگر و غیره یاد کرد. داستان کاوۀ آهنگر بر وقایع ترتیب شده است که شخصی به نام کاوۀ آهنگر چرم آهنگری خود را به طوری بیرق بر سر نیزه بست و مردم را به دور خویش جمع کرد، و برضد ضحاک بر خاست و بر خلاف ستمگری او طغیان کرد. که در نتیجه، ضحاک از بین رفت و کاوۀ آهنگر پیروز شد.

ب : کیانیان

خاندان کیانی، سلالۀ دیگر اساطیری افغانستان بوده که در بلخ قدیم حکمروایی داشتند. به استناد اوستا نخستین شاه این خاندان به نام **کیقباد** یاد شده است که به درخواست **رستم پهلوان** در بلخ برتخت نشست و پانزده سال حکم راند.

بعد از آن پسرش **کیکاوس** بر تخت سلطنت تکیه زد و با عناصر خارجی جنگید و بر آن‌ها غالب آمد. بعد از کیکاوس **سیاوش** به قدرت رسید.

سیاوش یکی از مقتدر ترین شاهان این خاندان به حساب می‌رود. این شخص در جنگ با تورانیان از بین رفت. به تعقیب سیاوش پسرش به نام **کیخسرو** قدرت را در دست گرفت. موصوف نیز با تورانی‌ها به خاطر خون‌خواهی پدرش جنگید. در نهایت **افراسیاب** تورانی و برادرش را به زنجیر کشیده کشت.

ج: اسپه

بعداز خاندان کیانی سلاله دیگر در تاریخ اساطیری افغانستان به قدرت رسیدن که به نام خاندان **اسپه** شهرت یافته است. چون در اخیر نام هر شاه این سلا له، کلمۀ اسپه آمده است؛ لذا در متون تاریخی به نام خاندان اسپه مشهور شده است.

اولین شاه این خاندان که به قدرت رسید، **لهراسپ** نام داشت. لهراسپ مرکز را از **بخدی** به نوبهار بلخ آورد. او نیز توسط تورانی‌ها کشته شد. موصوف شخص بلند همت، عادل و پیرو آیین زردشت بود. گویند که زردشت۱۲ هزار نسخۀ کتاب خویش را نوشته بود که در آتشکدۀ وهران نگهداری می‌شد. این معبد را **گشتاسپ** در بلخ بناکرده بود.

بعد از گشتاسپ شاهان دیگری ازین سلاله نیز به قدرت رسیدند که از جمله می‌توان نام‌هایی چون **اسفندیار**، **داراب** فرزند همای و غیره را نام برد.

خلاصه این که تاریخ اساطیری افغانستان عمدتاً بر سه منبع متکی می‌باشد که عبارتند از: متون اوستایی، شاهنامۀ فردوسی و داستان‌های شفاهی. داستان‌های شفاهی این دوران تاکنون نیز در میان مردم افغانستان سینه به سینه نقل شده و به اشکال گونه گون باقی مانده اند.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به سه گروه تقسیم شوند، گروه اول خانواده‌های تاریخ اساطیری افغانستان را معرفی نمایند، گروه دوم شخصیت‌های مهم این سه خاندان کدام خانواده‌ها شامل اند؟ نام ببرند و گروه سوم بر منابع عمدۀ تاریخ اساطیری افغانستان بحث نمایند.

سؤال‌ها

۱ – در تاریخ اساطیری افغانستان کدام خانواده‌ها شامل اند؟
۲ – اولین خانوادۀ تاریخ اساطیرافغانستان به کدام نام یاد می‌شود؟
۳ – سه منبع عمدۀتاریخ اساطیری افغانستان کدام‌ها اند؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان از بزرگان خانوادۀ خویش در مورد داستان‌های تاریخی بپرسند و معلومات خویش را در صنف بیان کنند.

افغانستان قدیم و روابط آن با بیگانه‌گان (هخامنشیان، یونانیان و موریاییان)

داریوش و خشایارشا

سکندر مقدونی

چندرا گوپتا

بعد از قرن ششم قبل از میلاد در افغانستان قدیم دولت مرکزی و حاکمیت سیاسی سراسری وجود نداشت. حکومت های محلی و خود مختار در گوشه و کنار افغانستان حاکمیت داشتند. در چنین حالاتی در غرب افغانستان امپراتوری جدید اساس گذاشته شد، که در تاریخ ایران به‌نام **هخامنشیان** یاد شده است. اساس این امپراتوری را **کوروش** نواسۀ آخرین شاه مادها در سال ۵۵۰ قبل از میلاد گذاشت.

هخامنشیان

نیروهای تحت فرمان **کوروش** در سال ۵۴۹ قبل ازمیلاد بعضی از ساحات شمالی افغانستان را مدت زمانی در سیطره خویش درآوردند. بعد از کوروش پسرش **کمبوجیه** قدرت را در دست گرفت. او زیادتر متوجه سرحدات غربی پارس بود، با فرعون مصر در آویخت و آن را مطیع خود ساخت. موصوف در راه بازگشت به پارس مرد. از مشاهیر سلالۀ هخامنشی‌ها **داریوش اول**، **خشایارشاه**، **داریوش دوم**، **اردشیر دوم** و**اردشیر سوم** به قدرت رسیدند که در سال ۳۳۱ قبل ازمیلاد امپراتوری هخامنشیان توسط **اسکندر مقدونی** سقوط داده شد.

یونانیان

اسکندرمقدونی امپراتوری هخامنشیان را از بین برد و در سال **۳۳۰** قبل از میلاد به سرزمین افغانستان قدیم هجوم آورد. اسکندر برای تسخیر افغانستان از راه هرات، کندهار و کابل به بگرام رسید و در آنجا یک **سکندریه** ساخت. بعد به ساحات شمالی افغانستان حرکت کرد و در ولایت تخار امروزی شهر **آی‌خانم** را بنیاد گذاشت. بعد از تصفیهٔ شمال افغانستان، به سوی شرق حرکت کرد و از راه **نورستان** و **کنر**، به **چترال** رسید. در جنگ با **یوسفزایی‌های کنر** اسکندر در ناحیه پا زخم برداشت ومدت پنج سال در نقاط مختلف افغانستان جنگید. در برگشت از راه دریای سند به سوی مقدونیه، در مسیر راه بر اثر مریضی ملاریا در سال **۳۲۳** قبل از میلاد مرد. بعد از اسکندر امپراتوری وسیع او بین قوماندان‌هایش تقسیم گردید.

موریاییان

موریاییان هند که اولین حاکم آن چندراگوپتا بود، مانند سایر بیگانگان بر قسمتی از سرزمین افغانستان قدیم زمانی دست‌یافتند که در امپراتوری یونانی تشتت و پراکنده‌گی به وجود آمد.

تسلط آنان، در افغانستان تا هنگام اعلام استقلال دولت مستقل یونان - باختری دوام نمود.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به سه گروه تقسیم شوند، گروه اول در مورد هخامنشیان، گروه دوم در مورد یونانی‌ها و گروه سوم در مورد موریاییان هندی بحث نمایند.

سؤال‌ها

۱ - در مورد هخامنشیان چه می‌دانید؟ بیان کنید.
۲ - یونانی‌ها چگونه به سرزمین افغانستان رسیدند؟
۳ - در مورد موریاییان هندی چه می‌دانید؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان در مورد هخامنشیان، یونانیان و موریاییان معلومات جمع آوری نموده و در صنف بیان کنند.

دولت‌های مستقل یونان - باختری

مسکوکات یونانی

در درس گذشته مطالعه کردیم که قلمرو امپراتوری اسکندر میان قوماندانان یونانی تقسیم گردید. **سلوکیدهای** یونانی نیز قسمتی از امپراتوری اسکندر را در اختیار داشتند. آن‌ها شام و مربوطات آن را اداره می کردند. سلوکیدها شخصی به نام **دیودیتس اول** را به حیث والی باختر توظیف نمودند. موصوف بعد از رسیدن به باختر، استقلال باختر و سغدیانه را اعلان کرد.

دوران حکمروایی دیودیتس بین سال‌های۲۴۵-۲۳۰ قبل از میلاد بود. بعد از او **دیودیتس دوم** امور ادارهٔ باختر را در دست گرفت. موصوف با دولت تازه به استقلال رسیدهٔ **اشکانیان** روابط دوستانه برقرار نمود؛ زیرا هر دو دولت جدید بر خلاف سلوکیدهای شام(سوریه) بودند.

ایوتیدیوم، مقتدر ترین شاه دولت یونان- باختری بود که در دوران حکم روایی خویش هجوم سلوکیدهای شامی را دفع و به مصالحه و مدارا عقب زد. موصوف قسمت‌های جنوب هندوکش ر ا بدون جنگ از سلطهٔ دولت هند آزاد ساخت. در قسمت های غربی تا حدود توس پیش رفت. **کاشغرستان** در شمال و بلوچستان در جنوب را نیز به افغانستان آن زمان ملحق ساخت. در همین دوره بود که باختر نام **هزار شهر** را در جهان آن زمان کسب نمود.

شاه دیگری یونان- باختری **دیمتروس** نام داشت. موصوف تا سند و نزدیک پنجاب پیشروی کرد وهندوستان شمالی را تا کناره‌های **گنگاه** تسخیر نمود. سرحدات امپراتوری

یونان - باختری از **دشت‌های ایران** (ساحات مرکزی ایران موجوده) الی حوزهٔ **گنگاه** و از حوزهٔ **سیحون** و **جیحون** تا بحر هند کشیده شده بود. فتوحات شاهان یونان - باختر الی سال‌های ۱۷۵ قبل از میلاد ادامه داشت.

هریپوکرات الههٔ خوشی یونانی از گنجینهٔ بگرام

ایوکراتید شاه دیگر یونان باختری بود. موصوف والی‌هایی را در امپراتوری خویش مقرر نمودکه زمینهٔ دولت‌های مستقل را در هند به وجود آوردند. از زمان به قدرت رسیدن ایوکراتید، سقوط دولت و امپراتوری یونان - باختری آغاز گردید. از یک طرف، حملات اشکانیان در غرب امپراتوری و از جانب دیگر قبایل **ستی** در داخل کشور، پروسهٔ از بین بردن و سقوط دولت‌های مستقل یونان - باختری را مساعد ساخت. دولت یونان- باختری در سال ۱۳۵ قبل از میلاد مرکز خویش را از **بلخ** به **بگرام** انتقال داد و مسأله تا جای رسید که در سال ۷۰ قبل از میلاد اول ساک‌ها در جنوب افغانستان به قدرت رسیدند و بعد شاخه‌یی از قبایل **ستی‌ها** که به نام **یوچی** شهرت دارند بلخ را تصرف کردند و سلسلهٔ دولت‌های یونان - باختری را سقوط دادند.

یوچی‌ها که در تاریخ قدیم افغانستان به نام **کوشانیان** معروف هستند، امپراتوری بزرگی را به وجود آوردند که در درس سیزدهم آن را به تفصیل خواهید خواند.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دوگروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد به قدرت رسیدن و اعلان آزادی ساحات باختر و سغدیانه وگروه دوم در مورد شاهان مشهور این سلسله، معلومات خویش را در صنف ارائه نمایند.

سؤال‌ها

۱ - در مورد ایوتیدیوم چه می‌دانید؟
۲ - دیمتریوس کی بود و در مورد کار نامه‌های او چه می‌دانید؟
۳ - زوال امپراتوری یونان - باختری چگونه آغاز گردید؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان در مورد دولت یونان باختری یک مطلب تهیه نمایند.

مشخصات هنری - فرهنگی دوره یونان - باختری

مسکوکات شاهان یونان باختری

هم زمان با هجوم نظامی اسکندر، با عساکر یونانی، هنرمندان، دانشمندان و سایر اهل پیشه نیز به سرزمین‌های مفتوحه از جمله افغانستان آمدند. ایجادات و ابداعات این هنرمندان با فرهنگ سرزمین‌های شرقی به خصوص مردم قدیم افغانستان یکجا شده و صبغهٔ افغانی به خود گرفت.

وضع اقتصادی دوران یونان – باختری رشد مناسب داشت. روابط تجارتی، پیشه‌های متنوع صنعتی، مالداری و آبیاری انکشاف قابل ملاحظه کرده‌بود. **ایوتیدیم** سکه‌های ساخته شده از طلا و نقره را بنام خود ضرب نموده است که نماینده‌گی از وضع خوب و مناسب اقتصادی زمانش می‌نمایند. راه‌های تجارتی باز گذاشته شده بود و امنیت راه‌های کاروان رو تامین می‌گردید. ساحات مختلف کشور توسط والیان که غالباً شهزاده‌گان بودند، اداره می‌گردید.

ادامهٔ حاکمیت شاهان یونان – باختری برای مدت تقریبا ۱۴۰ سال، اثرات بزرگی بر ترویج فرهنگ جدید بر جا گذاشت که از جمله می‌توان به ترویج صنایع مختلف، ایجادات هنری، زبان، رسم الخط و جنبه‌های دیگر فرهنگی یاد کرد. این همه اثرات فرهنگی در سرتاسر قلمرو امپراتوری یونان – باختری با عناصر محلی یکجا شده و فرهنگ خاص را به وجود آورده بود که به نام مدنیت **یونان- باختری** در تاریخ قدیم شهرت یافته است.

در یکی از کتیبه‌های دوران یونان – باختری که در **آی خانم** به دست باستان‌شناسان رسیده است، چنین می‌خوانیم:

در زمان طفولیت تربیهٔ خوب بگیر.
در جوانی بر خواهش خویش حاکم باش.
در پخته سالی راستکار باش.
در پیری اندرز دهنده باش.
در روزهای واپسین زنده‌گانی، بدان که چگونه بدون افسوس بمیری.

اثرات یونانیان در امور ساختمانی و عمرانی نیز محسوس بود. مراکز اداری و نظامی خویش را بیش‌تر در مقاطع دریاها می‌ساختند. نمونه‌های این گونه عمرانات را در بقایای **بگرام** و **ای خانم** دیده می‌توانیم. در ساختمان‌ها شیوهٔ تدافعی مدنظر گرفته می‌شد. برج‌های مراقبتی، خندق‌های دفاعی و سدهای گونه گون را در ساختمان‌ها مدنظر داشتند.

به عقیدهٔ مؤرخان نفوذ یونانی‌ها تا قرن هفتم میلادی در افغانستان دوام کرد. این اثرات در بخش رسم‌الخط و هنر چشم گیر بود. کتیبه‌های متعدد که در نقاط مختلف به دست آمده، این ادعا را تایید می‌نمایند. هنر مجسمه سازی، رسامی و نقاشی برظروف شیشه یی، اشکال و نمونه‌های یونانی درساختمان‌ها وعمرانات، تا زمانه‌های زیاد در افغانستان قدیم معمول بود.

خلاصه این که در مدت تقریباً ۱۴۰سال اقتدارشاهان یونان – باختری، که در مجموع۳۶ تن از پادشاهان و یک ملکه از این سلسله در باختر وهند قدیم حکم رانده اند، همهٔ آن‌ها به توسعهٔ فرهنگ یونانی در سرزمین باختر و هند پرداخته‌اند. باید به یاد داشت که فرهنگ یونانی‌ها به صورت تغییر ناخورده در این سرزمین مروج نشده است؛ بلکه با فرهنگ سر زمین افغانستان قدیم یکجا شده و نوع جدیدی از فرهنگ را به میان آورد که به نام مدنیت یونان – باختری یاد شده است.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد وضع اقتصادی دوران یونان باختری معلومات ارائه نمایند وگروه دوم دربارهٔ یکجا شدن فرهنگ دوران یونان – باختری صحبت نمایند.

سؤال‌ها

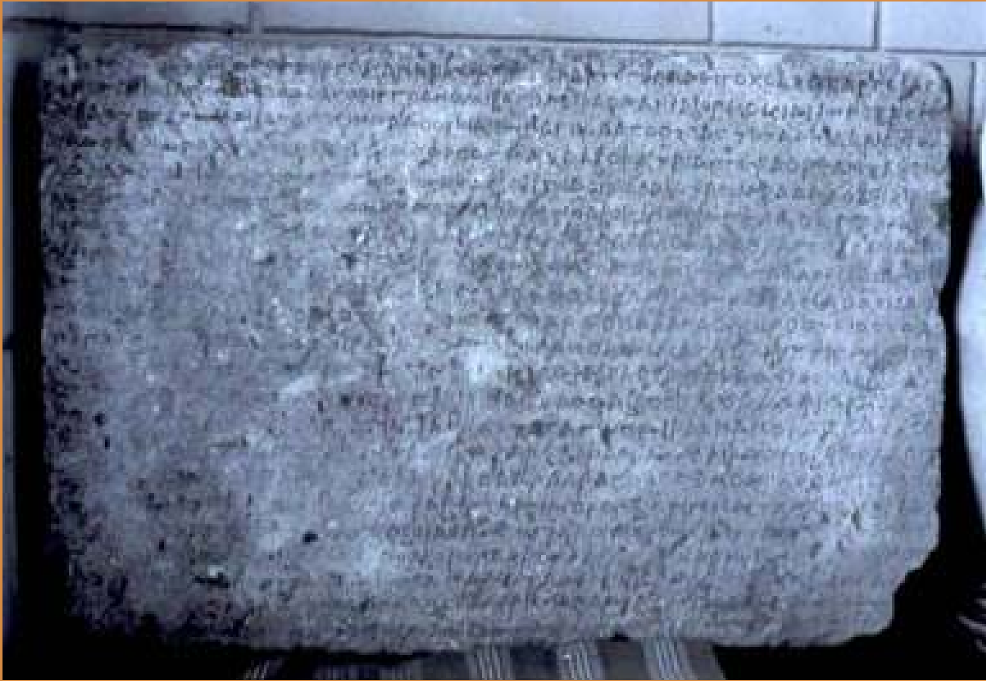
۱– در مورد وضع اقتصادی دوران یونان باختری چه می‌دانید؟
۲ – نمونه‌های اثرات ساختمان‌های یونانی در کدام ساحات به نظر می‌رسد؟
۳ – کدام نوع رسم الخط در دوران یونان – باختری مروج بود؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان در محلات زیست خویش قصه‌های سکندر و یا یونانیان را از بزرگان بپرسند، معلومات به دست آورده را در صنف به دیگران بگویند.

آیا در مورد سلالهٔ کوشانیان آگاهی دارید؟

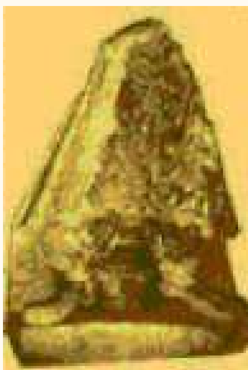

کتیبهٔ رباطک

در کتیبهٔ رباطک، علاوه برمطالب دیگر در مورد شجرهٔ **کوشانیان** چنین آمده است که: **کجولاکدفیسیس** پدر بزرگ، **ویماتگتو** پدرکلان و **ویماکدفیسیس** پدر **کنشکا** است. در کتیبهٔ رباطک، شهرهای سرحدی امپراتوری کوشانیان نیز آمده است که به گونهٔ مثال، آخرین شهر جنوبی امپراتوری کوشانیان به نام **چمپا** یاد شده است.

تأسیس دولت کوشانی

در حدود پنجاه سال قبل از میلاد، قبایل **کوچی** با همکاری مخالفان داخلی، دولت یونان - باختری را از بین بردند. بلخ را تصرف نمودند و سر انجام اساس امپراتوری جدیدی را که به طور کامل صبغهٔ افغانی داشته به وجود آوردند. موثق‌ترین معلومات پیرامون کوشانیان را می‌توان از نوشته‌های کتیبهٔ **رباطک** به دست آورد. کتیبهٔ رباطک در سال اول امپراتوری کنشکا نوشته شده است. این کتیبه معلومات مفید و مهم در رابطه با

مجسمهٔ کنشکا

امپراتوران کوشانی و حدود امپراتوری آن‌ها را دارد.

کجولاکد فیسیس مؤسس امپراتوری کوشانیان بود. موصوف چهار ولایت بزرگ در اطراف بلخ را با هم متحد ساخت. در حدود سال ۴۰ میلادی ساحات کابل و غزنی را فتح نمود. **کجولاکد فیسیس** ۴۰سال برقلمرو آریانای قدیم و باختر حکمروایی کرد. موصوف در طی این مدت توانست بقایای شاهان یونانی و باختر را از بین ببرد. تعداد زیادی از مسکوکات کجولا کد فیسیس از مس ساخته شده است. در مسکوکات القاب زیادی؛ مانند: دیندار، شهنشاه، وغیره حک شده است. موصوف به عمر ۸۰ ساله‌گی چشم از جهان بست.

بعد ازکجولا کد فیسیس قدرت به **ویما تکتو** رسید. بنا بر نوشتهٔ کتیبهٔ رباطک ویما تکتو پسر کجولا کد فیسیس می‌باشد.

بعد از ویماتکتو پسرش **ویما کدفیسیس** تا سال ۱۲۷ میلادی حکمروایی کرد. ویما کدفیسیس نخستین شاه کوشانی بود که حدود کشور را تا **دریای گنگا** در جنوب وسعت داد. ویما کدفیسیس با کشورچین روابط دوستانه داشت و به دربار **تراجان** امپراتور روم سفیری فرستاد و با آن‌ها روابط تجارتی و اقتصادی را محکمتر نمود. درمسکوکات این دوره اثرات هنر سکه سازی روم معلوم است.

مسیر راه ابریشم

بعد از ویماکدفیسیس ادارهٔ کشور به پسرش **کنشکا** تعلق گرفت. کنشکا مردی مقتدر و امپراتور نامور تاریخ قدیم افغانستان است. حدود امپراتوری کنشکا شرقاً به بنارس هندوستان و غرباً به امپراتوری پارت‌ها و شمالاً تا کاشغر و یار کند می‌رسد. موصوف روابط تجارتی در شرق با چین و در غرب با روم برقرار نموده بود و راه مشهور ابریشم در زمان کوشانیان و به خصوص در زمان کنشکا به شهرت جهانی رسید. به منظور ادارهٔ امپراتوری خویش، دو مرکز اداری داشت که در زمستان پیشاور و در تابستان بگرام را تعیین نموده بود.

کنشکا در سال ۱۴۷ میلادی چشم از جهان پوشید. پسران وی امپراتوری بزرگ پدر خویش را بین خود تقسیم نمودند. در هر گوشه کسی به قدرت رسید.

آخرین امپراتوری که بر قلمرو امپراتوری کوشانیان حاکمیت کامل داشت، به نام **واسشکا** یا **واسودیوا** یاد شده است. موصوف در سال ۱۸۲ میلادی زمام امور امپراتوری را در دست گرفت. با وصف آنکه بعد از واسودیوا امپراتوری بزرگ کوشانیان در میان شهزاده گان به حاکمیت‌های محلی مبدل گشت؛ ولی حاکمیت کوشانیان بر قلمرو امپراتوری اش تا سال ۲۵۰ میلادی ادامه داشت.

بعد از تضعیف ادارهٔ مرکزی امپراتوری کوشانی، زمینه برای سرکشی حکام و امرای محلی مساعد گردید و در نتیجهٔ فشارهای نظامی سلالهٔ ساسانی‌ها از یک طرف و عدم مرکزیت نیرومند در داخل کشور، زمینه برای به قدرت رسیدن امرای محلی و بعد امپراتوری یفتلی‌ها مساعد گردید.

مهمترین امپراتوران کوشانی‌ها به ترتیب زمان

شماره	نام امپراتور	زمان حکمروایی	مشخصات و ممیزات آن دوره
۱	کجولا کدفیسیس	از سال ۴۰ الی ۸۰میلادی	مؤسس امپراتوری کوشانیان که ۴۰ سال بر قلمرو آریانای قدیم و باختر حکمراند.
۲	ویما تکتو	از سال ۸۰ الی ۱۰۵ میلادی	این امپراتور کوشانی برای اولین بار توسط کتیبهٔ رباطک معرفی گردید. کتیبهٔ رباطک در سال ۱۳۷۲ شمسی در ساحات سمنگان و بغلان کشف گردید.
۳	ویما کدفیسیس	ازسال ۱۰۵ الی ۱۲۷ میلادی	اولین امپراتور کوشانی بود که سرحدات کشورش تا دریای گنگا رسید و سفیری به دربار ترا جان امپراتور روم فرستاد.
٤	کنشکا	از سال ۱۲۷الی ۱۴۷میلادی	بزرگترین امپراتور سلا لۀ کوشانیان شمرده شده که وسعت امپراتوری اش از شرق و جنوب تا گنگا وبنارس هند، از طرف غرب امپراتوری پارت‌ها، از جانب شمال کاشغر و یارکند می‌رسید.
۵	واسودیوا (واسشکا)	از سال ۱۸۲ الی ۲۲۰ میلادی	آخرین امپراتور کوشانی که بر تمام قلمرو امپراتوری بزرگ حکمروایی نمود. بعد از واسودیوا، امرای محلی حاکمیت مرکزی را به خطر انداختند و حکومات محلی نیرومندتر گردیدند.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد کتیبهٔ رباطک معلومات بدهند و گروه دوم در مورد امپراتوران مهم دوران کوشانیان معلومات خویش را به صنف ارائه نمایند.

سؤال‌ها

۱ – موثق ترین معلومات در مورد کوشانیان را می‌توان از کتیبهٔ........... به دست آورد.

۲ – اولین امپراتور کوشانیان به نام........... یاد می‌شد.

۳ – در مورد بزرگترین امپراتور کوشانیان چه معلومات دارید؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان عکس‌های مسکوکات و یا مجسمه‌های دوران قبل از اسلام در افغانستان را در نشرات بیابند و آنرا به صنف بیاورند.

بگرام مرکز سیاسی امپراتوری کوشانی

بامیان

هډه

بگرام

چنانچه در درس قبلی خواندیم، کوشانیان قلمرو وسیع امپراتوری خویش را از دو مرکز سیاسی پشاور و بگرام اداره می کردند. در این درس مختصر، بگرام، به حیث مرکز سیاسی امپراتوری کوشانیان و بعد هده، به حیث مرکز فرهنگی کوشانیان و بامیان را به حیث محل تربیت بوداییان معرفی می‌نماییم.

بگرام کنونی که به فاصلهٔ چهل میل به طرف شمال شهر کابل قرار دارد، دوهزار سال قبل، مرکز تابستانی امپراتوری کوشانیان بود. اساس این شهر به حیث مرکز نظامی توسط اسکندر در قرن سوم قبل از میلاد گذاشته شده بود. در آن زمان بگرام را اسکندریه قفقازیه می‌نامیدند.

در حفریات بگرام علاوه بر بقایای ساختمان‌ها، هزارها آثار و اشیایی انتیک وتاریخی کشف گردید. مطالعهٔ بقایایی ساختمان‌ها روشن می‌نمایند که پلان ساختمان شهر بگرام بر بنیاد سیستم دفاعی طرح شده بود. علاوه بر آن خصوصیات محلی در آن معلوم است، مشخصات ساختمان‌های یونانی نیز در آن دیده می‌شود. برای اعمار شهر، محلی در نظر گرفته شده که دو دریا باهم یکجا شده است. انتخاب این گونه محلات برای اعمار ساختمان‌ها یکی از خصوصیات کارهای عمرانی یونانیان بود. علاوه بر آن شهر دارای حصار و دیوارهای عریض با برج‌های تدافعی ساخته شده بود. آثار و اشیای زیاد انتیک و تاریخی بعد از حفریات سال ۱۹۳۷ میلادی کشف گردید. این آثار عبارت بود از: قطعاتی از صندوقچه‌های لاکی چینی، مجسمه‌های کوچک مسی و برونزی، ظروف یونانی و رومی، قطعات گچی، عده‌یی زیاد قطعات عاج هندی وغیره. همه این آثار از لحاظ هنری ظریف و از لحاظ تعداد، منحصر به

خاندان شاهی کوشانیان بوده است.
آثـــار و اشیـــای کشف شده به صورت واضح دو مطلب را روشن می‌نماید، اول این‌که، روابط تجارتی کوشانیان با کشورها و مناطق دور دست تامین شده بود. کاروان‌های تجارتی ازروم به چیـــن از طریق راه ابـریشم می‌رسید و عمـــــده ترین قسمت این راه بین‌المللی از امپراتوری کوشانیان می گذشت.

مطلب دوم ایـــن‌که بگرام به حیث مرکز سیاسی یکی از امپراتوری‌های بزرگ آن زمان نقش بس عمده در آمد و رفت داشته است.

مدال زیوس ساخته شده از گچ (بگرام)   مجسمه عاجی کشف شده از بگرام

فعالیت داخل صنف

شاگردان در دوگروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد سیستم دفاعی شهر بگرام بحث نمایند وگروه دوم در مورد تاریخچهٔ شهر بگرام معلومات به صنف ارائه نمایند.

سؤال‌ها

۱ – در سال.......... میلادی حفریات در بگرام آغازگردید.
۲ – پلان ساختمان بگرام بر بنیاد سیستم......... طرح شده بود.
۳ – در مورد کاروان‌های تجارتی در زمان کوشانیان چه معلومات دارید؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان در مورد راه‌ها و نحوهٔ تجارت قدیم از بزرگان خویش بپرسند و معلومات به دست آورده را در صنف ارائه نمایند.

هده، مرکز فرهنگی امپراتوری کوشانیان

معبد در هده

هدهٔ تاریخی در سمت جنوب غربی شهر جلال آباد به فاصله تقریباً ۱۰کیلومتری موقعیت دارد. این محل باستانی، در تاریخ قدیم افغانستان به حیث یکی از مراکز مهم فرهنگی نقش بس بزرگی داشته است. این ساحهٔ قدیمی، در متون تاریخی از جانب سیاحان و زیارت کننده‌گان به گونهٔ مکرریاد شده است. **فاهیان** زائر چینی هده را هیلو نامیده است. هیونتسنگ نیز از هده به حیث یک مرکز فرهنگی یاد کرده است.

درجریان حفریات باستان‌شناسان آثار و اشیای زیادی کشف گردید که نماینده‌گی از هنر، مذهب و ساختمان‌های مذهبی جمعیت‌های آن زمان می کند.

هده در زمانه‌های قدیم مبدأ نوآوری‌ها بود. به حمایت مردم هده، طریقهٔ جدید مذهب بودایی به نام **هینایانا** که معنای عرادهٔ بزرگ دارد، رایج شد. برای اولین بار در هده زمینهٔ ساختن مجسمه‌های بودایی مساعد گردید. به عقیدهٔ دانشمند انگلیسی سرجان مارشال مجسمه‌های ساخته شده در هده بیش‌تر چهره‌ها و هیکل‌های تیپ آریایی (کوشانی و اسکایی) داشتند. این

گونه فعالیت‌ها، هده را به حیث مرکز فرهنگی در تاریخ قدیم افغانستان معرفی نموده است.

هده، یکی از مراکز مهم هنری مکتب **گندهارا** می‌باشد. سبک هنری گندهارا در تمام حوزهٔ آسیای میانه و هند قدیم شهرت دارد. در این سبک هنری بیش‌تر ساختن مجسمه‌های بودا از همه اولتر جلب توجه می‌نمایند. مکتب گندهارا ترکیب دو سبک هنر بود. در مراعات موازنهٔ ساختمانی، در مجسمه‌ها سبک‌های یونانی به کار گرفته بود، در حالی‌که شکل و هویت معنوی را از مذهب بودایی هندی گرفته بود.

در هده انواع و اشکال گونه‌گون هنری و ساختمانی را داریم که ارزش خاص دارند. هیکل‌های ساخته شده ازگچ، تازه‌گی بس بارز از انواع هیکل‌های ساخته شده در حوزهٔ هند داشتند.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد نو آوری‌های هده و گروه دوم در مورد مکتب گندهارا، معلومات خویش را به صنف ارائه نمایند.

سؤال‌ها

۱ – چرا هدهٔ قدیم را مرکز فرهنگی نامیده اند؟
۲ – مکتب گندهارا از کدام سبک وهنر ترکیب شده است؟
۳ – هډه در زمانه‌های قدیم به چه نام یاد می‌شد؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان در مورد هده واقع در ننگرهار از بزرگان خویش بپرسند و معلومات خویش را در صنف بیان نمایند.

بامیان مرکز عقیدتی امپراتوری کوشانی

تصویری از نقاشی رنگه در سمچ‌های بامیان

ولایت **بامیان**، به نسبت داشتن آثار زیاد تاریخی و هنری در ادارهٔ بین‌المللی میراث فرهنگی جهان در سال ۲۰۰۳ میلادی ثبت شده است. بامیان تاریخ طولانی دارد، که ریشه‌هایش به دوره‌های قبل از میلاد و قرن اول میلادی می‌رسد.

یکی از مسافران چینی به نام هیونتسنگ در قرن ششم میلادی از بامیان دیدن نموده و در مورد آن مطالب سودمندی را نوشته است. در یکی از یادداشت‌های این زایر چینی آمده است که: «شهر بامیان مرکز مهم بودایی است. ده‌ها مدرسهٔ بودایی در این شهر وجود دارد که شاگردان را تربیه می‌نماید. تعداد استادان این مدرسه‌ها به هزاران تن می‌رسد. زیارت کننده‌گان از جاهای دور، از کشورهای مختلف به این مرکز مذهبی می‌آیند.»

در بامیان، بیشترین مجسمه‌های دوران بودایی باقی مانده است. این مجسمه‌ها به اندازه‌های کوچک و بزرگ ساخته شده‌اند. بزرگترین مجسمه که به نام **صلصال** مشهور است به بلندی پنجاه و پنج متر در بدنهٔ کوه ساخته شده است و مجسمهٔ دیگری که بلندی آن به سی و پنج متر می‌رسد و به نام **شمامه** یاد می‌شود نیز، در فاصلهٔ تقریباً یک کیلومتری دورتر از صلصال ساخته شده است. در کنار آن مجسمه‌های خورد دیگر نیز ساخته شده‌اند که بقایای آن‌ها در سمچ‌های اطراف این دو مجسمهٔ بزرگ وجود دارند. در سمچ‌های بامیان علاوه بر

مجسمه‌ها، تصاویر و نقاشی‌های مرغوبی نیز کار شده است که ارزش تاریخی و هنری آن زیادتر است.

در این نقاشی‌ها در کنار رنگ‌های دیگر، رنگ‌های روغنی نیز کارگرفته شده است، نگاره‌های یاد شده در جهان از قدیمی ترین نقاشی‌هایی است که در آن رنگ روغنی به کار رفته است.

اهمیت بامیان از لحظ اقتصادی نیز قابل توجه می‌باشد. در زمانه‌های قدیم شاخهٔ جنوبی راه ابریشم از بامیان می گذشت و در آن، کاروان‌هایی در رفت و آمد بودند و امتعهٔ تجارتی از هند به بلخ و از بلخ به هند، از همین راه عبور می کرد.

آنچه به وضاحت باید یادآور شد این است که بیشتر مسافران این کاروان‌ها، زیارت کننده گان، و شاگردانی بودند که برای ادای مراسم مذهبی و یا یادگیری اصول آیین بودایی به بامیان می آمدند.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد آثار مهم تاریخی بامیان در صنف معلومات ارائه نمایند. گروه دوم در مورد نوشتهٔ هیونتسنگ در صنف توضیحاتی را ارائه نمایند.

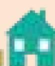

سؤال‌ها

۱ – هیونتسنگ در مورد بامیان چه نوشته است؟

۲ – در مورد نقاشی‌های رنگهٔ بامیان چه معلومات دارید؟

۳ – بامیان از طرف......... به حیث یک حوزهٔ میراث‌های فرهنگی جهان ثبت و پذیرفته شده است.

فعالیت خارج صنف

شاگردان از والدین خویش در مورد مجسمه‌های بزرگ بامیان بپرسند و معلومات به دست آورده را در صنف ارائه نمایند.

آیا یفتلی‌ها را می‌شناسید؟

مجسمهٔ سوریا مکشوفه از کوتل خیر خانهٔ کابل

مسکوکات شاهان یفتلی که در افغانستان کشف گردیده اند

قبل از آن که یفتلی‌ها به حیث دولت نیرومند بر اوضاع افغانستان قدیم حاکم شوند، در غرب افغانستان امپراتوری ساسانیان اساس گذاری شده بود. بعد از حاکمیت واسودیوا در افغانستان امپراتوری کوشانیان به حکومت‌های محلی و پراکنده گی مواجه شده بود. در این فرصت ساسانیان بعضی از ساحات امپراتوری کوشانیان را در جنگ‌های وقفه‌یی تصرف کردند و بعد از مدتی در نتیجهٔ مقاومت‌های مردم عقب نشستند. در این پیشروی‌ها و عقب نشینی‌های ساسانیان، زمینه برای حاکمیت یفتلی ها در افغانستان مساعد گردید.

یفتلی‌ها در ساحات شمال هندوکش زمینهٔ قدرت نمایی را یافتند. آن‌ها را در متون تاریخی به نام‌های **هفتالی‌ها**، **یفتلی‌ها**، **خوینت‌ها** و اعراب آن‌ها را **هیاطله** یاد کرده اند. مؤرخ بیزانسی به نام **پروکیپیوس** که در زمان یفتلی‌ها زنده گی می کرد، در مورد آن‌ها می‌نویسد: **هفتالی‌ها با نژاد زرد متفاوت بودند، آن‌ها سفید پوست و در عین حال مهذب بودند.**

اولین شاه یفتلی‌ها به نام **ایفتا لیتو** معرفی شده است که در سال **۴۲۵**میلادی تاج شاهی را در تخار کنونی برسر نهاد. ساحهٔ حاکمیت موصوف از بدخشان تا بلخ و سغدیانه می‌رسید. به تعقیب آن پسرش اخشنور به قدرت رسید. موصوف هرات را نیز شامل قلمرو خویش نمود. در یکی از جنگ‌ها با ساسانیان اسیر گشت، ولی فیروز شاه ساسانی موصوف را برای این که همیشه مطیع باشد، بخشید. این کار فیروز شاه نتیجه نداد، برعکس اخشنور چهار بار دیگر با فیروزشاه برای دفاع از سرزمین خویش جنگ کرد که به نفع یفتلی‌ها تمام شد. اخشنور به طور مسلسل به وسعت

امپراتوری خویش سعی کرد، ساحات جنوب هندوکش از قبیل کابل، غزنه و هلمند را نیز تحت ادارهٔ خویش در آورد. بعد از آن عده‌یی زیادی از قبایل یفتلی در ساحات جنوب هندوکش مسکن گزیدند. این قبایل بعدها به نام زابل شاهان، در تاریخ قدیم افغانستان نقش بزرگی داشتند. نام‌های **تورا مانا** و **مهراکولا** در تاریخ یفتلی‌ها بس مهم پنداشته شده اند.

تورامانا ساحهٔ امپراتوری یفتلی‌ها را تا هند شمالی رسانید. موصوف برای تصرف ساحات هند لشکر خویش را در سیالکوت تهیه نمود و ساحات؛ مانند: سکاندا و گوپتا را تصروف کرد. در کتیبهٔ گوالیار نام او را تورا مانا مها راجاه، شاه زابلی نوشته اند. بعد از تورامانا پسرش مهراکولا به قدرت رسید. موصوف نیز در وسعت امپراتوری کوشید و ساحات زیادی را تحت ادارهٔ خویش درآورد. بقایای گوپتاها را در هند مرکزی از بین برد، ولی مدتی نگذشت که بقایای گوپتاها بار دیگر باهم متحد شده و در سال ۵۲۸ میلادی حاکمیت یفتلی‌ها را در هند مرکزی به خطر مواجه کرد.

یفتلی‌ها برخلاف مذهب بودایی بودند، تعداد زیادی از معابد بودایی را ویران کردند. آن‌ها به روشنی عقیده داشتند وآفتاب را می‌پرستیدند. در کتیبه‌ها و مسکوکات دوران یفتلی‌ها این مطلب روشن است. در مسکوکات یفتلی‌ها چهره‌های با قد بلند، بینی رسا و چهرهٔ تیپ افغانی حک شده است. گوشواره‌ها داشتند و لباس کاملاً تیپ کوچی‌های امروزی را دارا بودند. در مسکوکات آن‌ها از معابد **زور** و **سور** یادآوری شده که به معنای آفتاب پرستی بود و ترسیم آتشکده‌ها را نیز در مسکوکات انعکاس داده اند. مجسمه رب النوع آفتاب (مجسمهٔ سوریا) در کوتل خیر خانه یکی از نمونه‌های برجستهٔ آن زمان می‌باشد.

خلاصه این که یفتلی‌ها و بقایای کوشانی؛ مانند: زابل شاهان، کابل شاهان، شیران بامیان، سوریان وغیره الی آمدن لشکر مسلمانان بر ساحات مختلف افغانستان حکمروایی داشتند. در این مدت که گاهی اعراب بر ساحات مختلف افغانستان حاکم می‌شدند و گاهی اُمرای محلی حدود دوصد سال را در بر گرفت، تا این که زمینه برای تأسیس حکومت‌های مستقل اسلامی افغانستان مساعد گردید.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد اوضاع سیاسی یفتلی‌ها بحث نمایند و گروه دوم در مورد وضع مذهبی یفتلی‌ها به صنف معلومات ارائه نمایند.

سؤال‌ها

۱ – یفتلی‌ها را به کدام نام‌ها یاد کرده اند؟
۲ – در مورد مهرا کولا چه می‌دانید؟
۳ – در مورد مذهب یفتلی‌ها چه می‌دانید؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان در محل زیست از ملا اِمام خویش در مورد ادیان منسوخ شده از جمله آفتاب‌پرستی بپرسند و معلومات خویش را در صنف بیان کنند.

فصل سوم

تمدن‌های جهان باستان

- آیا در مورد تمدن مصر قدیم معلومات دارید؟
- با قدیم ترین تمدن بین النهرین آشنا شوید!
- آیا از تمدن فارس آگاهی دارید؟
- با تمدن هند آشناشوید!
- آیا از تمدن چین آگاهی دارید؟
- آیا می‌دانید تمدن یونان چگونه آغاز گردید؟
- آیا می دانید که امپراتوران روم را حکمروایان اروپا می گفتند؟

اهداف فصل سوم

در این فصل، شاگردان مشخصات تمدن مصر و بین النهرین را می آموزند، با تمدن فارس آشنا می‌شوند، تمدن هند را یاد می گیرند، با تمدن چین آشنایی پیدا می کنند، با تمدن یونان آشنا می‌شوند و نیز در مورد تمدن روم معلومات حاصل می کنند.

ایا در مورد تمدن مصرمعلومات دارید؟

اهرام مصر

کشور مصر در افریقا واقع است. مؤرخان باور دارند که **دریای نیل** عامل مهمی در ایجاد مدنیت بشری در مصر بود. در عصر باستان، مردم مصر برای اولین بار توانستند **خط تصویری** را به وجود آورند. در این خط هر علامت برای یک بیان تعیین شده بود، یونانی‌ها این خط را هیروغلیف نامیده اند، که معنای آن حکاکی مقدس می‌باشد. این خط را بر روی سنگ، چوب، پوست و پارچه‌های بافت شده می‌نوشتند. **پاپیروس** (نام پاپیروس از گیاهانی گرفته شده است که در کنار دریای نیل می‌روویید) برای نوشتن این خط زیاد به کار گرفته می‌شد.

هنر معماری در مصر، یکی از عجایب جهان باستان شمرده شده است. اهرام مصر نمونهٔ بسیار خوبی از این گونه معماری می‌باشد. بزرگترین هرم در مصر به نام **کیوپس** یاد شده که در طول بیست سال اعمار گردید.

در مصر قدیم بیشترین بحث در مورد فرعون‌ها می‌باشد. مصری‌ها شاهان خویش را فرعون یا خاندان بزرگ می گفتند.

در مصرقدیم از **خانوادهٔ باستان** تا **دوران سوم فرعون‌ها** طور عموم نزده شاه (فرعون) حاکمیت داشتند. مصری‌ها روابط تجارتی را با همسایه‌گان خویش وسعت داده بودند، ثبوت این مطلب موجودیت سنگ‌های لاجوردی افغانستان در مصر است که سه هزار سال قبل از

میلاد به آنجا رسیده است. آخرین فرعون مصری پسماتیک، بود که به وسیلهٔ **هخامنشی ها** در سال ۵۲۵ قبل از میلاد سقوط نمود. هخامنشیان توسط یونانی‌ها در سال ۳۳۶ ق م. سقوط داده شد و یونانی‌های مصری به وسیلهٔ رومی‌ها عقب زده شد و رومی‌ها توسط سپاه مسلمین در قرن هفتم میلادی به شکست مواجه گردیدند.

شماره	اسمای خاندان‌ها	زمان حاکمیت
۱	خاندان‌های باستانی	۳۲۰۰ الی ۲۶۶۵ قبل از میلاد
۲	خاندان اولی فرعون‌ها	۲۶۶۴ الی ۲۱۵۵ قبل از میلاد
۳	سقوط خاندان اولی فرعون‌ها	۲۱۵۴ الی ۲۰۵۲ قبل از میلاد
۴	دومین دورهٔ فرعون‌های	۲۰۵۲ الی ۱۷۸۶ قبل از میلاد
۵	سقوط دومین دورهٔ فرعون‌ها	۱۷۸۵ الی ۱۵۵۴ قبل از میلاد
۶	دوران سوم فرعون‌ها	۱۵۵۴ الی ۱۰۷۵ قبل از میلاد

فرعون مصری

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دوگروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد خط تصویری، معلومات خویش را به صنف ارائه نمایند و گروه دوم در مورد پیشرفت ساختمانی مصری‌ها به صنف معلومات ارائه نمایند.

سوال‌ها

۱ – در مورد خط مصری چه می‌دانید؟
۲ – در مورد معماری مصری‌ها معلومات خویش را بیان کنید.
۳ – در مورد روابط تجارتی مصری‌ها چه می‌دانید؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان از بزرگان خویش قصه‌های مصریان را بپرسند و معلومات به دست آوردهٔ خویش را در صنف بیان کنند.

با قدیمی‌ترین تمدن بین النهرین آشنا شوید!

نمونهٔ خط میخی

شاه اشور بناپال

حوزهٔ جغرافیایی بین دو دریای **دجله** و **فرات** را بین النهرین می گویند. مؤرخان به این باور اند که قدیمی‌ترین تمدن در بین النهرین ایجاد شده است. کناره‌های دریاهای دجله وفرات زمینه‌های خوبی برای رشد و انکشاف تمدن داشت، تعدادی از باستان‌شناسان به این باور اند که حادثهٔ تاریخی طوفان **نوح** عليه‌السلام در بین النهرین واقع شده است.

قدیمی‌ترین محل در بین النهرین به نام **تل حسونا** یاد می‌شود. این محل باستانی پنج هزار سال قبل از میلاد قریه‌یی بزرگی بود که ساکنان آن با کشت و زرع نباتات آشنایی داشتند. آن‌ها به نسبت ازدیاد نفوس به ساحات جنوبی بین النهرین مهاجرت کردند و در آن جا زمینهٔ تمدن جدید به نام **تمدن سومری‌ها** را گذاشتند. اولین بار خط و کتابت را به وجود آوردند که به نام **خط میخی** یاد می‌شود.

یکی از محلات مهم تاریخی دیگر در بین النهرین **آشور** می‌باشد. شاهان مقتدری در این مرکز سیاسی روی کار آمدند و ساحات زیادی را تحت کنترول در آوردند. اولین شاه آشوری‌ها به نام **سارگون اول** یاد شده است. موصوف حدود(۹۰۰) نهصد سال قبل از میلاد شهر **اور** را در دست گرفت. همین سلسله ادامه یافت و تا قرن ۷ قبل از میلاد بر ساحات مختلف

بین النهرین حاکمیت داشتند. پادشاه دیگر آشور به نام **آشور بناپال** یاد شده که ساحات وسیع را در اختیار داشت. چندین بار با ایلامیان در گیرشده و بالآخره بر آن‌ها پیروز شد و ساحات تحت ادارهٔ آن‌ها را در قلمرو خویش در آورد.

شهر دیگر تاریخی در بین النهرین به نام **بابل** یاد شده است. حاکمان بابل بر همه ساحات بین النهرین حاکمیت داشتند. مؤرخان دوران حکمروایی بابلی‌ها را به سه مرحله تقسیم نموده اند.

مهم‌ترین امپراتور مرحلهٔ اول به نام **حمورابی** یاد شده است. حمورابی قانون برای مردم خویش وضع نمود. در این قانون به همه جهات زنده‌گی مردم توجه صورت گرفته بود. از مجازات تا نظام زراعتی و مسافرت‌ها در سرزمین حمورابی، همه را در این قانون گنجانیده بود.

مرحلهٔ دوم بابلی‌ها از اقتدار **قوم کاسی‌ها** آغاز می‌شود. کاسی‌ها سلسلهٔ حمورابی را سقوط دادند و تا پنجصد سال بر قلمرو بین النهرین حاکمیت داشتند. آن‌ها شهرهای بزرگ بین النهرین و بیرون از حوزهٔ بین النهرین را تحت ادارهٔ خویش درآوردند. شهرهای ایلام و شوش را نیز گرفتند. درحدود قرن یازده قبل از میلاد باشنده‌گان شهر **ایلام** در یک حملهٔ نیرومند، حاکمیت کاسی‌ها را خاتمه دادند.

مرحلهٔ سوم بابل از زمان به قدرت رسیدن **کلدانی‌ها** شروع می‌شود. در این زمان افسر نظامی کلدانی‌ها به نام **نبیولاصر** در آغاز قرن ششم قبل از میلاد بر بابل حاکم گردید. آخرین شاه این سلسله به نام **بخت نصر** یاد شده است که ساحات یهودیه فلسطین را نیز تحت ادارهٔ خویش درآورد. بعد از بخت نصر حاکمیت کلدانی‌ها توسط **هخامنشیان** به سقوط مواجه شد. به تعقیب آن ساسانیان در قرن هفتم میلادی توسط مسلمانان به شکست مواجه گردید.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به سه گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد تل حسونا، گروه دوم در مورد اشور و گروه سوم در مورد بابلیان معلومات خویش را در صنف بیان کنند.

سؤال‌ها

۱ – موقعیت بین النهرین در کجا است؟

۲ – در مورد اور چه می‌دانید؟

۳ – در مورد قانون حمورابی معلومات خویش را بیان کنید.

فعالیت خارج صنف

شاگردان در مورد طوفان نوح علیه‌السلام از ملا خویش بپرسند و معلومات خویش را در صنف بیان کنند.

آیا از تمدن فارس آگاهی دارید؟

مقبره کوروش

طوری که در بحث مهاجرت یادآور شده بودیم که به مرور زمان تعداد آریایی‌ها در بخدی (بلخ) زیاد شدند و به مهاجرت رو آوردند، تعدادی به سمت شرق به سرزمین‌های هند شمالی، یک تعداد در داخل آریانا و تعدادی دیگر به سمت غرب هجرت کردند. آریایی‌های که به طرف غرب حرکت نمودند اول به ایران و بعد به ترکیه و سرزمین‌های اروپایی رسیدند. آن‌هایی که در فارس متوطن شدند تمدن دیگری را به ادامهٔ تمدن آریانا به نام تمدن فارس بنیاد نهادند.

سیالک، جیرفت و شهر سوخته از مشهور ترین محلات باستانی فارس است.

جمعیت های سیالک با مردم مناطق هم جوار؛ مانند باشنده گان مندیگک، مردم کناره های دریای **سند موهنجو دارو** و **هرپه** و همچنان در سمت غرب با باشنده‌گان کناره‌های دریای **دجله** و **فرات**، رابطه برقرار نموده بودند.

در جنوب غرب ایران نیز تحقیقات صورت گرفته است. در آغاز قرن دهم قبل از میلاد در ساحات غرب ایران مردمان **ماد** زمینهٔ اولین دولت را به وجود آوردند. به قول هیرودوت شخصی به نام **دایاکو** قبایل ماد را تحت ادارهٔ خویش درآورد. بعد از او چند شاه دیگر در این سلسله به قدرت رسیدند. دولت مادها در سال ۵۵۳ قبل از میلاد توسط **کوروش** به سقوط مواجه گردید.

اساس دولت **هخامنشی**ها را **کوروش بزرگ** در سال ۵۵۸ قبل از میلاد گذاشت. موصوف یکی از مهم‌ترین شاهان سلسلهٔ هخامنشیان بود. بعد از کوروش و پسرش کمبوجیه، **داریوش اول** به قدرت رسید. بعد از او هشت شاه دیگر هخامنشیان به قدرت رسیدند. تا سر انجام در سال ۳۳۵ قبل از میلاد آخرین شاه هخامنشیان به نام داریوش سوم توسط حملات اسکندر مقدونی شکست خورد و حاکمیت آن سلسله خاتمه یافت.

بعد از مرگ سکندر سلالهٔ سلوکیدی‌ها قدرت را در دست داشتند که به وسیلهٔ رومی‌ها سقوط نمودند. رومیان در یک گوشه و اشکانیان در گوشه‌یی دیگر فارس حاکمیت داشتند که در قرن دوم توسط ساسانی‌ها به سقوط مواجه شدند.

ساسانیان آخرین سلسلهٔ امپراتوری‌های قبل از اسلام در فارس بودند. مؤسس خاندان ساسانی را **بابک** یاد کرده‌اند. ساسانی‌ها به مذهب زردشتی معتقد بودند بعد از بابک پسرانش اردشیر بابکان و شاپور درقرن سوم میلادی به قدرت رسیدند. اردشیر در طول مدت قدرت‌اش موفقیت‌های زیادی را درتوسعهٔ حاکمیت خویش به دست آورد. جانشینانش در داخل امپراتوری و کشورهای همجوار درگیر بودند. یکی از شاهان مشهور ساسانی‌ها **شاپور دوم** بودکه در سن ۱۶ شانزده ساله‌گی قدرت را در دست گرفت، مدت هفتاد سال حکمروایی کرد. آخرین شاه ساسانی یزدگرد سوم بود که حاکمیتش توسط مسلمانان در سال ۶۴۱ میلادی خاتمه یافت.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد هخامنشیان و گروه دوم در مورد ساسانیان معلومات خویش را در صنف ارائه نمایند.

سؤال‌ها

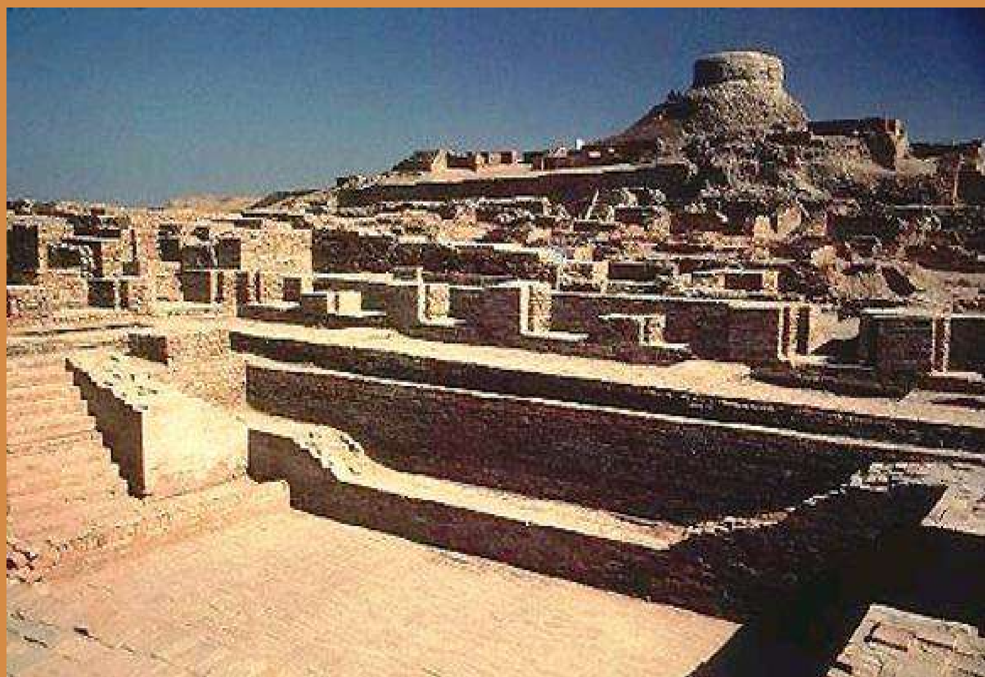
۱ – در مورد محل باستانی سیالک و روابط آن با محلات هم‌جوار چه می‌دانید؟
۲ – مؤسس امپراتوری هخامنشیان کی بود؟
۳ – آخرین سلسلهٔ امپراتوران فارس به چه نام یاد می‌شدند؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان راجع به تمدن فارس از استادان خویش معلومات حاصل و آن را در صنف بیان کنند.

با تمدن هند آشنا شوید!

این تصویر، بقایای شهر موهنجو دارو را نشان می‌دهد

مؤرخان تمدن هند را از **هرپه** و **موهنجودارو** آغاز می کنند. سه هزار سال قبل از میلاد یک جمعیتی در شمال غرب هند اساس مدنیتی را گذاشتند که در منطقه بی نظیر شمرده شده است.

مردمان هرپه زرع گندم را یاد داشتند، وسایل فلزی را می‌ساختند رمه و گله‌های حیوانات را نیز تر بیت می کردند.

موهنجو دارو، شهردیگری ازهند باستان می‌باشد. این شهر نیز در کنار دریای سند آباد شده بود. آثاری باقی مانده از آن جمعیت، روشن می‌سازد که ده‌ها هزار نفر در این شهر می‌زیستند. خانه‌های یک منزله و دومنزله را می‌ساختند. در اعمار خانه‌ها سیستم نهرها و کانال گونه‌ها را به کار می‌بردند. جوی‌ها و آب روها را چنان ساخته بودند که از یک مرکز آب صاف و پاکیزه جاری می گردید. در محلات زیست خود گدام‌ها و ذخیره‌گاه‌ها داشتند.

تاریخ اساطیری هند باستان که بر منابع؛ مانند: **ماهابهاراتا** و **رامایانا** اتکا دارند؛ زیادتر از سرزمین‌های بحث می کنند که مربوط به ساحات همالیا و دریای گنگا می‌باشند. در بحث‌های این منابع زنده‌گی قبیله‌یی و نظام اجتماعی برده‌گان ومالکان مطرح شده است. چنان معلوم می‌شود که تاریخ اساطیری هند باستان محدود به ساحات یاد شده می‌باشند.

آریاییان اولین جمعیت‌های نو وارد در سرزمین هند باستان بودند. از منابع سرودهای

ویدی معلومات زیاد پیرامون این دوره وجود دارد. آمدن آریاییان به سرزمین هند مصادف با ۱۵۰۰ سال قبل از میلاد باشد. آن‌ها در آغاز مالدار بودند، بعدها با زراعت و باغداری نیز آشنا شدند. در کنار آریاییان مردم دیگری که به نام دراویدی‌ها یاد می‌شدند؛ نیز زنده گی می کردند. آن‌ها غریب‌ترین مردم هند بودند. قبل از ورود آریاییان درجامعهٔ هندی به طور عمده چهار طبقهٔ اجتماعی وجود داشتند، که به نام‌های **کشتریه**، **برهمن**، **ویسیه** و **شودرا** یاد می‌شدند.

در حدود قرن ششم قبل از میلاد آیین بودایی جامعهٔ هندی را به سوی دیگر سوق نمود. این کیش که توسط گوتاما (بودا) در شمال هند اساس گذاری شد. مردم را به عبادت و طریقه‌های قربانی‌های اجتماعی، اخلاقی و اقتصادی تشویق و رهنمایی کرد. بعد از تأسیس دولت نیرومند موریایی در هند زمینه برای انکشاف کیش بودایی نیز مساعد گردید.

مؤسس امپراتوری موریایی به نام **چندرا گوپتا** در سال ۳۲۲ قبل از میلاد قدرت را از خاندان ناندا به دست آورد. پرآوازه ترین امپراتور گوپتاها به نام **آشوکا** یاد می‌شد که پیرو کیش بودایی بود. موصوف در وسعت کیش بودا زیاد کوشید.

امپراتوری گوپتاها در قرن اول میلادی تحت حملات کوشانی‌ها قرار گرفت و روبه زوال گذاشت. بعد از آن قدرت‌های محلی گوپتاها در ساحات مختلف به حکمروایی خویش ادامه دادند تا آن‌که در سال ۵۰۰ میلادی اقوام هندی از شمال غرب هجوم آورده، تمام حکومت‌های محلی گوپتاها را سقوط دادند و سلسلهٔ دیگری به نام (هارشا) قدرت را در دست گرفتند.

در حدود سال‌های ۶۰۰ میلادی در هند سه دولت حاکمیت داشتند. از جمله **راجپوتها** که در شمال هند حاکم بودند. در جریان حاکمیت این سلسله هند تحت حملات پی در پی مسلمانان قرارگرفت. این حملات تا زمانی ادامه یافتند که زمینه برای ادامهٔ حکومت‌های مسلمان‌ها در قرن دهم میلادی تحت قیادت غزنوی‌ها وغوری‌ها مساعد گردید.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد قدیم ترین مدنیت هند مطالب مهم را بیان کنند و گروه دوم در مورد موریا یی‌ها معلومات لازم را ارائه نمایند.

سؤال‌ها

۱ – کدام محلات از اولین مدنیت هند نماینده گی می کنند؟

۲ – چند طبقهٔ اجتماعی در هند باستان وجود داشت؟

۳ – مشهورترین امپراتور گوپتاها که به آیین بودایی معتقد بود چه نام داشت؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان در مورد هند و تاریخ آن مطلبی را تهیه نمایند.

آیا از تمدن چین آگاهی دارید؟

مجسمه‌های دوران قبل التاریخ چین

تا آغاز قرن بیستم، تحقیقات در مورد زنده گی انسان‌های قدیم در چین آغاز نشده بود. مردم چین عقیده داشتند که اگر کسی به خرابه‌های قدیمه کار داشته باشد و یا در آنجا حفاری کنند، دچار مریضی خواهند شد، بنابر این مردم آنجا اجازهٔ تحقیق و حفریات نمی‌دادند. در آغاز قرن بیستم سروی بعضی از ساحات باستانی چین آغاز شد و آثار زیادی از دوره‌های قبل از تاریخ و دوره‌های تاریخی بدست آمد.

در مغارهٔ **جاوکوتیان** نمونه‌های از انسان چینی به دست آمده است. این محل باستانی در نزدیکی شهر پکن واقع است. به باور باستان‌شناسان، انسان‌های چینی در حدود بیست وپنج هزار سال قبل در پکن زنده گی می کردند.

در ساحهٔ دیگری باستانی به نام **یانگ شای** نمونه‌های از فرهنگ انسانی کشف گردیده که تاریخ آن به چهار هزار سال قبل می‌رسد. اولین امپراتور مردم چین به نام **شانگ‌ها** نامیده شده است. این سلسله از قرن هفدهم قبل از میلاد قدرت را در دست گرفته تا قرن دهم قبل از میلاد بر قلمرو وسیع چین حکمروایی کردند.

اولین نشانه‌های آشنایی با ستاره شناسی در چین مربوط همین دورهٔ شانگ‌ها می‌باشد.

علاوه بر آن سیستم تقسیمات روز و شب به شمول ماه و سال را به کار برده اند.

سلالۀ مهم دیگری در تاریخ چین قدیم عبارت از خاندان چو می‌باشد. بعد از قرن دوازدۀ قبل از میلاد دولت شانگ‌ها روبه زوال رفت و زمینه برای پیدایش خاندان چو مساعد گردید. رئیس قبیلۀ چو به نام **او- وانگ** در قرن دهم قبل از میلاد دولت شانگ‌ها را سقوط داد. خاندان چو در وسعت امپراتوری سعی زیاد کردند. ساحات زیادی را از حکومت‌های محلی دور و بر خویش به دست آوردند. و اقتدار آن‌ها تا قرن هفتم قبل از میلاد ادامه یافت.

در اواخر دوران چوها سرزمین شامل امپراتوری آن‌ها به بیشتر از یک‌هزار حکومت محلی تقسیم گردید، که همواره باهم می‌جنگیدند. به این ترتیب بقایای چوها تا قرن دوم قبل از میلاد به شکل پراکنده نقاط مختلف چین را در اختیار داشتند.

بعد از اقتدار چوها زمینه برای سلا لۀ **تسه این** مساعد گردید. آن‌ها در سال‌های ۲۴۶ الی ۲۰۷ قبل از میلاد بر قسمت زیاد امپراتوری چوها حاکمیت پیدا کردند.

اولین شاه این سلا له به نام **هوان‌یی** قدرت را در دست گرفت و قوانین نو را جاری ساخت. موصوف، چین را به ۳۶ ولایت تقسیم نمود، القاب گذشته را منع قرار داده، جامعۀ چینی را به دو طبقه تقسیم نمود که به نام‌های طبقۀ خواص و طبقۀ عوام یاد می کردند.

هان‌های قدیمی و سپس هان‌های بعدی بر امپراتوری تسه این، تا سال‌های ۲۲۰ میلادی حکمروایی کردند که در تاریخ چین آغاز دورۀ قرون وسطی معرفی شده است.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد قدیم ترین انسان در چین و گروه دوم در مورد سه خانوادۀ مهم در تاریخ قدیم چین معلومات خویش را ارائه نمایند.

سؤال‌ها

۱ – چرا در چین تحقیقات باستانی بعدتر آغاز شد؟
۲ – قدیم ترین انسان چینی در کجا کشف گردید؟
۳ – سه خانوادۀ مهم در تاریخ قدیم چین را به صورت مختصر معرفی نمایید!

فعالیت خارج صنف

شاگردان در مورد چین، اموال چینی و تاریخ آن از بزرگان خود پرسیده، معلومات خویش را در صنف بیان کنند.

آیا می‌دانید، تمدن یونان چگونه آغاز گردید؟

یکی از آبده‌های یونان قدیم

توسیدیدس مؤرخ یونانی که در قرن چهارم قبل از میلاد می‌زیست، باور داشت که خرابه و بقایای شهرها و دهکده‌های قدیمی محصول کار اقوام قبل از نسل آن‌ها می‌باشند. قصه‌ها و داستان‌های مردمی بحث‌های زیادی پیرامون اقوام قبلی داشتند. با کسب این معلومات داستانی، حفریات و تحقیقات پیرامون مردمان قدیم یونان و جمعیت‌های کنار بحیرهٔ مدیترانه در قرن نوزده آغاز گردید.

تمدن **میسنی** یکی از دوران‌های درخشان تاریخ قدیم کرت و یونان می‌باشند. این تمدن از قرن شانزدهم قبل از میلاد آغاز وتا قرن دهم قبل از میلاد ادامه داشت. این تمدن مربوط اقوام **اخه یی** بوده که با مردم **پلیپونیز** درآویختند و ساحات زیادی را تصرف نمودند. آن‌ها زراعت پیشه بودند، گندم، جو و جواری را کشت می‌کردند. از وسایلی برونزی استفاده می‌کردند وشهرها را با حصارهای بلند می‌ساختند. این دوران با هجوم **دوری‌ها** در قرن دهم ق.م. خاتمه یافت.

دوری‌ها در قرن دهم قبل از میلاد قدرت را در یونان باستان به دست آوردند. این دوره را عده‌یی از مؤرخان به عنوان آغاز عصر آهن نیز می‌نامند. دوری‌ها با وجود این که پیرامون

انکشاف فرهنگی توجه نداشتند با آن هم داستان‌های حماسی مشهوری به نام‌های **الیاد** و **اودیسه** در همین دوران به وجود آمده اند. هومر که شاعر نابینای یونانی بود این داستان‌های حماسی را تنظیم نموده است. این داستان‌ها به صورت عموم حوادث قرون دوازدهم الی هشتم قبل ازمیلاد را بیان می‌کنند. هم زمان با حاکمیت دوری‌ها، قدیم ترین دولت یونانی به نام دولت **اسپارت‌ها** نیز اساس گذاری شده بود.

یکی از مشخصات مهم تمدن یونان موجودیت الهه‌های متعدد می‌باشد. این الهه‌ها از طریق اساطیر یونانی به شهرت رسیده اند.

قرن‌های ششم و پنجم قبل از میلاد در یونان مصادف با حرکات توسعه طلبی می‌باشد. در نیمهٔ اول قرن ششم قبل از میلاد **کلتی‌ها** در شمال بحیره سیاه، مرکز مهمی مهاجران هلنی را اساس گذاری کردند.

در آخر قرن پنجم قبل از میلاد جنگ‌های پی در پی بین یونانیان و پارسیان واقع شد. این جنگ‌ها تا دیر زمان ادامه یافت و سرانجام اسکندر مقدونی(۳۳۶ الی ۳۲۳ قبل از میلاد) بر هخامنشیان مسلط شد و امپراتوری بزرگی را به وجود آورد. بعد از مرگ اسکندر امپراتوری یونانی تجزیه شد.

در چنین حالات بود که زمینه برای انکشاف امپراتوری روم مساعد گردید. تفصیل این بحث را تحت عنوان مدنیت روم در درس آینده می‌خوانیم.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد نظریات توسیدیدس معلومات ارائه نمایند و گروه دوم در مورد هومر معلومات خویش را بیان کنند.

سؤال‌ها

۱ – توسیدیدس کی بود؟

۲ – تمدن میسنی چگونه تمدن بود؟

۳ – در مورد دوری‌ها چه معلومات دارید؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان در مورد اسکندر مقدونی یک مطلب تهیه نمایند.

آیا میدانید که امپراتوران روم قدیم را حکمروایان اروپا می گفتند؟

یکی از مجسمه‌های روم قدیم

در درس قبل خواندیم که، بعد از زوال امپراتوری یونانی زمینه برای ایجاد و وسعت امپراتوری روم مساعد گردید.

ده قرن قبل از میلاد مردمی در اطراف روم متحد گردیدند که به نام **لاتینی‌ها** شهرت یافتند. این جمعیت بعدها یکجا با **اتروسک‌ها** نظام شاهی را اساس گذاشتند که تا سال ۵۰۹ قبل از میلاد دوام کرد. در سال ۲۶۵ قبل از میلاد نظام جمهوری را در روم پایه‌گذاری نمودند. این جمهوری دارای سه مرجع قدرت بود :

۱ – مجلس سنا   **۲**– مجمع ۱۰۰ نفری (سنتوری)   **۳**– مجمع قبایل

رومی‌ها در سال ۱۴۹ قبل از میلاد، بار دیگر بر نقاط مرکزی یونان حمله ور شدند، شهر **مقدونیهٔ** یونان را تحت ادارهٔ خویش در آوردند و به دوام وسعت امپراتوری خویش در سال ۱۳۳ قبل از میلاد از یونان عبور نموده، قدم به سرزمین ترکیه گذاشتند. رومی‌ها هم زمان پیشروی به سمت غرب نیز داشتند و در همان سال **اسپانیا** را شامل قلمروخویش نمودند. بعد از آن امپراتوری روم به اوج قدرت وعظمت خود رسید.

در مدت نزدیک به دوصد سال در اوضاع سیاسی و اجتماعی امپراتوری روم حوادث گونه گون واقع شد. امپراتوران متعدد بر کرسی قدرت تکیه زدند که مشهورترین آن‌ها عبارت بودند از :

نام امپراتور	سال‌های قدرت	مشخصات آن دوره
سناتور سولا	از ۸۸ الی ۷۹ قبل از میلاد	امپراتور جنگی و دیکتاتور بود که تعدادی از پاتریسن‌ها را کشت.
حکومت سه نفری(سزار، پمپی و کراسوس)	از سال ۶۰ قبل از میلاد الی ۴۹ قبل از میلاد	این سه تن در نتیجهٔ تفاهم، حکومت مشترک را ساختند که به نام (تریوم ویرات) یاد می‌شد. در این زمان سزار دختر مشهور به نام کلوپاترا را بر تخت مصر گماشت.
دومین حکومت سه نفری(مارک انتوان و اکتاویس)	از سال ۴۳ قبل از میلاد تا ۲۷ قبل از میلاد	این سه تن بعد از کشته شدن سزار توسط دوتن از پاتریسین‌ها، زمام امور به دست گرفتند.
اکتایوس یا امپراتور مقدس	ازسال ۲۷ قبل از میلادالی ۱۴ میلادی	نیرومندترین امپراتور روم به حساب می‌رود. در زمان موصوف نام شاهی ایتالیا به امپراتوری تبدیل شد. او را لقب اگوست سزار را نیز داده بود.
امپراتوران ژولن (تیبریوس، کالی گولا، کلودیوس و حکومت نرون)	از سال ۱۴ میلادی الی ۹۴ میلادی	این چهارتن ازخانوادهٔ ژول سزار بودند که در وسعت امپراتوری روم پیروزی‌های زیادی را حاصل نمودند
امپراتوران نیکو کار (نروا، تراژن هادریان، مارکوس اولیوس ،	ا ز سال‌های ۹۶ میلادی الی ۱۳۸ میلادی	در این دوره امپراتوری روم به بیشترین وسعت خویش رسیده بود.

آخرین امپراتور روم مارکوس اورلیوس بود که از سال ۱۶۱ الی ۱۸۰ میلادی حکمروای روم بود. بعد از آن قدرت به کامودیوس رسید. او شخص فاسد و ناشایسته برای این وظیفه بود، در دوران حکمروایی موصوف زمینهٔ سقوط امپراتوری روم مساعد گردید. از سال ۲۳۵ میلادی تا ۲۸۴ میلادی به تعداد بیست تن شاهان روم به قدرت رسیدند که با گذشت زمان قدرت امپراتوری از میان می‌رفت تا این که امپراتوری روم در سال ۳۹۵ میلادی بر دوقسمت تقسیم گردیده، به نام‌های روم شرقی و روم غربی یادشدند، که در صنف های بالاتر مطالعه خواهید کرد.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد اولین جمهوری روم و گروه دوم در مورد آخرین امپراتور روم در صنف بحث نمایند.

سؤال‌ها

۱ – اولین جمهوری روم توسط کدام مراجع قدرت اداره می گردید؟
۲ – رومی‌ها مقدونیه را درکدام سال از خود ساختند؟
۳ – آخرین امپراتور روم کی بود؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان در مورد نظام جمهوری روم قدیم یک مطلب تهیه نمایند.

فصل چهارم

تاریخ اسلام

- آیا می‌دانید که اوضاع جزیرة العرب قبل از اسلام چگونه بود؟
- با زنده گی پیغمبراسلام حضرت محمد مصطفیﷺ بیشتر آشنا شوید.
- آیا در مورد غزوه‌ها و فتوحات سال‌های آغازین دین مبارک اسلام معلومات دارید؟
- آیا می‌دانید، خلافت حضرت ابو بکر صدیقؓ چگونه آغاز گردید؟
- در مورد خلافت حضرت عمر فاروقؓ چه می‌دانید؟
- آیا در مورد وقایع دوران خلافت حضرت عثمانؓ معلومات دارید؟
- دوران خلافت حضرت علی (کرم الله وجهه) چگونه سپری گردید؟
- آیا در مورد آغاز خلافت اموی‌ها معلومات دارید؟
- آیا می‌دانید که خلافت اموی‌ها چگونه سقوط نمود؟
- آیا می‌دانید که انتقال قدرت از اموی‌ها به عباسی‌ها چگونه صورت گرفت؟
- خلافت عباسی‌ها چگونه سقوط کرد؟

اهداف فصل چهارم

در این فصل، شاگردان به حالات و زنده‌گی اعراب قبل از اسلام آشنا می‌شوند. زنده‌گی پیامبر اسلام حضرت محمد مصطفیﷺ را می‌خوانند و می‌آموزند. علاوه برآن با اصلاحات اجتماعی در میان مسلمانان و غزوه‌ها مسلمانان در آغاز سال‌های ظهور دین مبارک اسلام آشنایی حاصل می‌نمایند.

با دوران خلفای راشدین آشنا می‌شوند. از وقایع دوران خلافت حضرت ابوبکر صدیقؓ اطلاع پیدا می کنند.

جریانات و رویدادهای زمان دومین خلیفهٔ اسلام حضرت عمر فاروقؓ را می‌آموزند.

با حوادث دوران حضرت عثمانؓ آشنا می‌شوند، علاوه بر آن از وقایع زمان حضرت علی (کرم الله و جهه) باخبر می‌شوند.

افزون براین با چگونه‌گی انتقال خلافت به خاندان اموی و آشنایی با مهمترین خلفای آن دوره و قیام‌های مردمی علیه اموی‌ها و سقوط آن دوره، آشنا می‌شوند.

علاوه برآن با دوران خلافت عباسی‌ها و مشهورترین حکمروایان عباسی اوج و سقوط آن دوره آشنا می‌شوند.

آیا می‌دانید که اوضاع جزیرة العرب قبل از اسلام چگونه بود؟

گوشه‌یی از آداب مذهبی عرب‌ها پیش از اسلام

قبل از ظهور دین مبارک اسلام مردم جزیرة العرب و عده‌یی زیادی از کشورهای جهان به خُرافات و شرک عقیده داشتند. در جزیرة العرب قبل از اسلام هر قبیله برای خویش بُت می‌ساخت و آن را پرستش می کرد، العیاذ با الله آن را حیثیت خدا می‌دادند. در عقیدهٔ خویش به موهومات و جادو ارزش فراوان می‌دادند.

از لحاظ اجتماعی در بی‌عدالتی، جهل و نادانی زنده‌گی می کردند. بر یکدیگر اعتماد و باور نداشتند، با غلامان خویش برخورد غیر انسانی می‌نمودند، زن‌ها از هرگونه حقوق انسانی و بشری محروم بودند وتعداد زیادی از خانواده‌ها دختران نوزاد خویش را زنده به گور می کردند.

در میان قشر غنی و پولدار، فساد و انحرافات اخلاقی رواج داشت. قمار و شراب‌خوری عادت روزمرهٔ اشراف زاده‌ها شده بود. برای به دست آوردن مال و منال هرگونه عمل غیر انسانی و اخلاقی را انجام می‌دادند. قوانین فقط برای دفاع از حقوق زورمندان بود. زورمندان قوانین وضع کردهٔ خویش را برضد مردمان مظلوم و نادار به کار می گرفتند.

قوانین مروج آن زمان، قراردادهای عقد شده میان سران قبایل بود. اعضای قبایل از

مصونیت‌هایی برخوردار بودند و حقوق خویش را بر بنیاد قرار دادهای عقد شده حاصل می‌نمودند. احترام در میان اعضای قبایل نیز بر بنیاد قراردادها بود. آن‌هایی که عضویت در قبیله را نداشتند، از هیچ نوع حقوق و امتیازی برخوردار نبودند. تجاوز بر حقوق و اموال این گونه مردم جایز دانسته می‌شد.

از اینرو دین مبین اسلام از جانب خداوند ﷻ توسط نبی کریم حضرت محمد مصطفی ﷺ برای از بین بردن همهٔ این نابسامانی‌ها، ظلم، جهل، انحرافات اخلاقی و اجتماعی برای همه انسان‌های کرهٔ زمین نازل گردید. حضرت خاتم النبیین محمد مصطفی ﷺ، مردم را به وحدانیت خداوند دعوت کرد، شرک و عبادت بُت‌های ساخته شدهٔ انسان‌ها را منع قرار داد، عدالت اجتماعی، برابری و برادری را میان اهل اسلام به وجود آورد. زنده به گور کردن دختران و تعرض بر حقوق انسانی و اجتماعی آن‌ها را منع قرار داده، کردار با غلامان را نیز تغییر داد.

در مجموع می‌توان گفت که: دین مبارک اسلام دین کامل خداوندی است که از جانب الله ﷻ برای اصلاح و تنویر همهٔ انسان‌های روی زمین توسط حضرت محمد مصطفی ﷺ رسول خدا، ابلاغ گردید.

فعالیت داخل صنف

شاگردان در دو گروه تقسیم شوند. گروه اول اوضاع دوران جاهلیت در جزیرة العرب را در صنف تشریح کنند. گروه دوم اصلاحاتی را که بعد از اعلان دین مبارک اسلام به وجود آمد بیان نمایند.

سؤال‌ها

۱ – در جزیرة العرب قبل از اسلام هر قبیله برای خویش .... می‌ساختند و آن را پرستش می‌نمودند.

۲ – دین مبارک اسلام مردم را به.............. دعوت کرد.

۳ – اسلام................ کامل خداوندی است.

فعالیت خارج صنف

شاگردان از امام مسجد ساحهٔ زیست خویش در مورد تفاوت اوضاع جزیرة العرب قبل از اسلام و بعد از اسلام معلومات به دست آورده، آن را، در صنف بیان کنند.

با زنده‌گی پیغمبر اسلام حضرت محمد ﷺ بیشتر آشنا شوید

مسجد النبی ﷺ در مدینه منوره

رهبر بزرگ عالم بشریت حضرت محمد مصطفی ﷺ پسر **عبدالله** ونواسهٔ **عبدالمطلب** بود. درسال ۵۷۱ میلادی جهان با تولد وی منور گردید. مادر آن حضرت **بی‌بی آمنه** و مادر رضاعی اش **بی‌بی حلیمه** نام داشت. پدر حضرت محمد مصطفی ﷺ قبل از تولدش وفات نمود، در شش ساله‌گی مادر و در هشت ساله‌گی جد خویش را از دست داد. بعد از آن سرپرستی و مراقبت روزمرهٔ آن حضرت ﷺ را کاکای ایشان **ابوطالب** بر عهده داشت.

حضرت محمد مصطفی ﷺ در سن بیست و پنج ساله گی با **بی‌بی خدیجهٔ کبرا** رضی الله عنها که زن باعزت بود؛ ازدواج نمود. اولین زن در جهان اسلام همین بی بی خدیجه رضی الله عنها بود که ایمان آورد و به دین مبارک اسلام مشرف گردید. همهٔ فرزندان آن حضرت ﷺ از بطن بی بی خدیجه رضی الله عنها به دنیا آمده اند، تنها حضرت ابراهیم یگانه پسری بود که از بطن بی بی ماریه قبطیه چشم به جهان گشود.

حوادث بسیاری در حیات قبل از بعثت حضرت محمد مصطفی ﷺ به وقوع پیوست که شخصیت عالی آن حضرت ﷺ را در میان مردم مکه و عرب برجسته نمود.

امانت داری و راستگویی در حیات روزمرهٔ آن حضرت ﷺ سبب شد که زمام امور تجارت حضرت بی‌بی خدیجه رضی الله عنها را سرپرستی نماید. گذاشتن حجرالاسود در خانهٔ کعبه واقعهٔ

دیگری است که آن حضرت ﷺ را در میان مردم به اسم مدبرترین شخصیت، شهرت داد. برای گذاشتن حجرالاسود چندین قبیله با هم به درگیری مسلحانه نزدیک شده بودند، ولی حضرت محمد مصطفی ﷺ با تدبیر، این معضله را حل نمود، حجر الاسود را در یک چادر بزرگ گذاشت و سران قبایل را هدایت دادند تا گوشه‌های چادر را گرفته و آن را برجایش بگذارند، به این ترتیب نزاع خاموش گردید.

حضرت محمد مصطفی ﷺ چهل سال داشت که به پیغمبری مبعوث گردید. این ماموریت الهی توسط حضرت جبرائیل امین علیه السلام برایش ابلاغ گردید.

حضرت محمد مصطفی ﷺ در آغاز دعوت مردم به دین مبارک اسلام مشکلات زیادی را تحمل کردند، اما بدون تأخیر و وقفه به اشاعهٔ دین مبارک اسلام پرداختند. از جملهٔ مردان حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه، از خورد سالان حضرت علی(کرم الله وجهه) و از غلامان زید بن حارث اولین کسانی بودند که ایمان آوردند و به دین مبارک اسلام مشرف شدند.

حضرت محمد مصطفی ﷺ در سال ۶۲۱-۶۲۲ میلادی از مکهٔ معظمه به مدینهٔ منوره هجرت نمود، که این مقطع مبدأ تاریخ اسلامی تعیین گردید. و در سال اول هجرت در مدینهٔ منوره قانون الهی (میثاق مدینه) نافذ گردید.

حضرت محمد مصطفی ﷺ بعد از برگشت **حجه الوداع** به عمر ۶۳ ساله گی از این جهان فانی رحلت نمودند.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد شجره و خانوادهٔ حضرت محمد مصطفی ﷺ و گروه دوم در مورد اولین مسلمانان جهان اسلام بحث نمایند.

سوال‌ها

۱- از جانب خداوند متعال جل جلاله چه پیامی را حضرت جبرئیل علیه السلام، برای حضرت محمد مصطفی ﷺ آوردند؟

۲ - حضرت محمد مصطفی ﷺ چند سال داشتند که از جانب خداوند جل جلاله متعال به پیغمبری مبعوث گردیدند؟

۳ - در مورد شجرهٔ حضرت محمد مصطفی ﷺ چه معلومات دارید؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان ازامام مسجد محل زیست خویش در مورد سجایای اخلاقی و زنده گی حضرت محمد مصطفی ﷺ بپرسند و معلومات خویش را در صنف بیان نمایند.

آیا در مورد غزوات و فتوحات سال های آغازین دین اسلام معلومات دارید؟

تصویر رسم شدۀ یکی از غزوات

به حکم الله جَلَّ جَلالُهُ و دعوت متداوم حضرت محمد مصطفی صَلَّی اللهُ عَلَیهِ وَسَلَّم از مردم به دین مبارک اسلام، تعداد زیادی از مردم مکۀ معظمه و مدینۀ منوره مشرف به دین اسلام گردیدند. دین مبارک اسلام روز تا روز قوت می گرفت. مشرکین تلاش می‌نمودند تا سد راه نفوذ دین مبارک اسلام شوند. موانع مختلفی را ایجاد می کردند، ازفراهم نمودن زمینۀ تنگدستی و تهدید فردی تا تعرض بر مال و جان مسلمانان، از قطع رابطه تا محاصرۀ خانه‌های مسلمانان دریغ نکرده و از این گونه اذیت‌های فردی و جمعی بر مسلمانان روا می‌داشتند. با این همه تعزیرات و تحدیدات، مراجعه به اسلام روز به روز زیادتر می گردید تا آن که مسلمانان قادر به دفاع از خود شدند و برای جلوگیری از تعرض مشرکین و خُرافات پرستان به میدان جنگ رسیدند و غزوات متعدد واقع گردید که به طور مختصر از چند غزوه یادآوری می‌نماییم.

غزوۀ بدر

اولین غزوه بین مشرکین و مسلمانان به نام بدر یاد شده است که در سال دوم هجرت واقع شد. این غزوه در نزدیکی مدینه در منطقۀ به نام بدر واقع گردید. در این غزوه مسلمانان بر مشرکین غالب آمدند و اولین فتح در میدان جنگ به نفع مسلمانان شمرده می شود. با وصف آن که تعداد مشرکین در این غزوه نزدیک به ۱۰۰۰ تن و تعداد مسلمانان به **۳۱۳** تن می رسید، مگر به یاری خداوند جَلَّ جَلالُهُ به نفع مسلمانان پایان یافت.

غزوهٔ اُحد: یکی از مشهورترین غزوه‌های مسلمانان شمرده می‌شود. این غزوه در سال سوم هجری واقع شد که به مشرکین مکه تلفات زیاد وارد گردید.

غزوه خندق: غزوهٔ دیگر که در حیات پیغمبر حضرت محمد مصطفی ﷺ واقع گردید، به نام **خندق** یاد می‌شود. در این غزوه مشرکین به حملاتی پرداختند؛ ولی هیچ کامیابی را به دست نیاوردند. این غزوه مصادف به سال پنجم هجری بود.

غزوهٔ موته: یکی دیگر از همان غزوات عمده میان مسلمین و رومی‌ها بود که در سال هشتم هجری واقع گردیده بود. در این غزوه حضرت خالد بن ولید رضي الله عنه نقش بس مهمی داشتند.

فتح مکهٔ معظمه: فتح مکه، یکی از بزرگترین پیروزی‌های مسلمین بود که در سال هشتم هجری صورت گرفت. بدون تر دید مسلمانان در وضع برتر از مشرکین قرارداشتند. اما با این همه مشرکین و باشنده‌گان مکه در هراس بودند، از این جهت حضرت محمد مصطفی ﷺ فرمود: هر که در خانهٔ نشیند و در را ببندد، در امان است. هر که به مسجد الحرام پناه ببرد، در امان است. هر که به خانه ابو سفیان پناه ببرد در امان است. به این ترتیب مسلمانان بدون جنگ داخل مکه شده و فتح بزرگ را نصیب شدند.

غزوهٔ حُنین: از جملهٔ غزوات شمرده می‌شود که در آن به تعداد۱۲ هزارتن مسلمان در برابر مشرکین صف آرایی کردند. در جریان این غزوه لشکر کفار به شکست قطعی مواجه شد و مسلمانان پیروز شدند. این غزوه در اطراف طایف به وقوع پیوست. در نتیجهٔ غزوات متعدد و پیروزی‌های مسلمانان بود که زمینهٔ مساعد برای حیات اجتماعی و سیاسی مسلمانان به وجود آمد. قبل از رحلت حضرت محمد مصطفی ﷺ نفوذ دین مبارک اسلام بر ساحات و شهرهای مکه، مدینه و تعدادی دیگر از شهرهای جزیرهٔ عرب اشاعه یافت و وحدت مسلمانان را در جزیرهٔ عرب به وجود آورد. این پیروزی‌ها بنیاد قوی برای ایجاد حکومت اسلامی در جهان گردید که در درس های آینده آن را می‌خوانید.

فعالیت داخل صنف

شاگردان در دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد اعمال ناشایستهٔ مشرکین علیه مسلمانان صحبت نمایند و گروه دوم در مورد غزوات مسلمانان معلومات خویش را در صنف ارائه نمایند.

سؤال‌ها

۱ – اعمال مشرکان و کفار علیهٔ مسلمانان چگونه بود؟

۲ – اولین غزوه بین مسلمانان و مشرکین.................. نام داشت.

۳ – از چند غزوهٔ مسلمین علیهٔ مشرکین نام ببرید.

فعالیت خارج صنف

شاگردان از امام مسجد در ساحهٔ زیست خویش، در مورد غزوه‌ها بپرسند و معلومات خویش را در صنف بیان نمایند.

آیا می‌دانید خلافت حضرت ابوبکر صدیق (رض) چگونه آغاز گردید؟

غار ثور
مکانی که حضرت پیا مبر اسلام ﷺ و حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه بدانجا پناه برده بودند.

اسم حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه عبدالله، کنیت شان ابوبکر و لقب شان صدیق بود که آن را حضرت محمد مصطفی ﷺ برایش انتخاب کرد. وی در دورۀ جاهلیت به نام عبدالکعبه مسمی بود. موصوف دو سال بعد از عام الفیل در مکه به دنیا آمد. شجرۀ حضرت ابو بکر صدیق رضی‌الله‌عنه در جد ششم به شجرۀ حضرت محمد مصطفی ﷺ می‌رسد. بعد از رحلت حضرت محمد مصطفی ﷺ حضرت ابوبکر صدیق در یک جلسۀ عام مسلمانان (مهاجرین و انصار) در محلی به نام سقیفه نبی ساعده به مقام خلافت اسلامی برگزیده شد. موصوف اولین خلیفه از جملۀ خلفای راشدین بود که از سال یازدهم الی سیزدهم هجری خدمت گذار مسلمانان بود.

حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه در اولین خطبۀ خویش در محضر مسلما نان (مهاجر وانصار) چنین فرمودند: « ای مردم ! من را به حیث خلیفه انتخاب کردید. من از شما بهتر نیستم. اگر خوب کردم مرا همراهی کنید و اگر عمل بد انجام دادم مرا منع کنید. نیرومندترین شما در مقابل من ضعیف است و ضعیف شما در مقابل من نیرومندتر است. تا زمانی که حق او را از قوی بگیریم و برایش بسپاریم. در هر قوم که اعمال بد رایج گردد، به بلاها گرفتار می گردد. »

حضرت ابو بکر صدیق رضی‌الله‌عنه در مدت دو سال خلافت جلو ارتداد بعضی از اقوام را گرفت. در این زمان، عده‌یی از مرتدین نیز دعوای پیغمبری نمودند که ازجمله می‌توان

مسلمهٔ کذاب را یاد کرد؛ ولی در زمان خلافت حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه مسلمه به قتل رسید و سپس پیروانش دوباره به دین مبین اسلام برگشتند.

حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه برای مرتدان پیغامی فرستاد به این متن: «به نام خداوند بخشنده ومهربان! از ابوبکر خلیفهٔ پیغمبر خدا به سوی هرکس که این نامه بدو می‌رسد از خاص وعام، مسلمانان و مرتدین. درود بر آن کس که پیرو هدایت است و پس از هدایت به ضلالت و کوری برنگشته است. من خدای یگانه را ستایش می‌کنم و شهادت می‌دهم که خدایی جز اونیست و محمد بنده و فرستادهٔ اوست و بدانچه آورده اعتراف دارم و هر کس که از قبول آن امتناع ورزد وی را کافر می‌دانم و با او جهاد می‌کنم. . . .» و در قسمتی از این پیغام آمده است که: «اما بعد، خداوند محمد را به حق به سوی خلق فرستاد، که ترساننده و مژده رسان باشد و به اذن خدا مردم را به سوی او بخواند و چراغ نور افشا ن باشد و همه انسان‌ها را از خدا بترساند تا گفتار او در بارهٔ کافران محقق شود. خداوند هرکس راکه دعوت رسول را اجابت کرد هدایت نمود. سپس پیغمبر صلی‌الله‌علیه‌وسلم در حالی‌که فرمان خدا را اجرا کرده بود و امت خودرا اندرز داده بودوظیفهٔ خودرا به پایان رسانیده بود، وفات یافت. . . .».

حضرت ابوبکر صدیق آن عده از افراد و اقوامی را که از ادای فریضهٔ زکا ت سرپیچی می‌کردند؛ نیز اصلاح نمود. ساحهٔ حاکمیت مسلمانان در دورهٔ خلافت حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه تا شام(سوریهٔ کنونی) و عراق رسید. برای تصرف بین النهرین سپاهی را به سرپرستی خالد بن ولید رضی‌الله‌عنه فرستاد. موصوف آن ساحات را در قلمرو حاکمیت اسلامی قرار داد. در وسعت قلمرو مسلمانان، حضرت خالد بن ولید رضی‌الله‌عنه نقشی بس عمده داشت.

دورهٔ خلافت حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه دوسال و چند ماه بود و در سال سیزدهم هجری وفات نمود.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول آغاز خلافت حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه را بیان کنند. گروه دوم در مورد اولین خطبهٔ حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه معلومات خویش را ارائه نمایند.

سؤال‌ها

۱- در مورد آغاز خلافت حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه چه می‌دانید؟
۲- در مورد اولین خطبهٔ حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه چه می‌دانید؟
۳-کدام ساحات در دوران خلافت حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه دراختیار مسلمانان قرار گرفت؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان از ملا امام ساحهٔ زیست خویش در مورد زنده گی اولین خلیفه اسلام حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه معلومات حاصل نموده و آن را در صنف به شاگردان دیگر بگویند.

در مورد خلافت حضرت عمر فاروق رضی الله عنه چه می‌دانید؟

بصره، یکی از شهرهای اعمار شده در دوران خلافت حضرت عمر فاروق رضی الله عنه

بعد از وفات حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه، خلافت به **حضرت عمر** رضی الله عنه رسید. حضرت عمر بن خطاب چهار سال قبل از جنگ فجار در مکه تولد یافت. شجره‌اش به **کعب بن لوی قریشی** از طایفهٔ بنی عدی می‌رسد. در طفولیت گوسفندان پدر خویش را می‌چرانید، در دورهٔ جاهلیت نمایندهٔ قریش در میان فرقه‌های درگیر بود. در فصاحت و بلاغت ثانی نداشت و در میان اعراب به این جهت نهایت مشهور شده بود. شش سال بعد از بعثت حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم به دین مبارک اسلام مشرف شد، و از جملهٔ یاران نزدیک حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم بود. زمانی که مریضی حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه شدت گرفت در فکر خلیفه اسلام پس از خود شد. در این رابطه از مردمان خبیر زمانه و از دوستان خویش در مورد حضرت عمر رضی الله عنه می‌پرسید و همه بدون تکلف و بدون غرض صادقانه حضرت عمر رضی الله عنه را تایید می‌نمودند. روزی از حضرت عثمان رضی الله عنه پرسید، موصوف در جواب گفت: «شما از همهٔ ما زیادتر در مورد عمر می‌دانید، سخت‌گیر است؛ ولی باطنش از ظاهرش بهتر است. در میان ما بهتر از عمر کسی نیست.» بنا بر وصیت نامهٔ حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه، امور خلافت اسلام به حضرت عمر رضی الله عنه سپرده شد. در وصیت نامه آمده بود که : «به نام خداوند بخشنده و مهربان!

من عمر بن خطاب را امیر شما کردم. اگر نیکی کرد و به راه عدالت رفت این چیزیست که من از او می‌دانم و نظریست که در بارهٔ او دارم و اگر ستم کرد و حق را تغییر داد. من غیب نمی دانم. من نیت خوب داشته ام و رفتار هر کس مربوط به اوست و آنان که ستم می کنند خواهند دانست که سر انجام شان چیست.»

فتوحات در عصر خلافت حضرت عمر ﷺ

حضرت عمر ﷺ بعد از وفات حضرت ابوبکر صدیق ﷺ به حیث دومین خلیفهٔ اسلام، زمام امور را در دست گرفت. لشکر فاتح مسلمانان در زمان ابوبکر صدیق ﷺ تا عراق و قلمرو ساسانیان رسیده بود. در دوران خلافت حضرت عمر فاروق ﷺ اوضاع ایران مغشوش و متزلزل شده بود. بعد از آن که رومیان در جنگ **یرموک** شکست خوردند، نیروهای مسلمانان به طرف ایران رهسپار شدند؛ برای رهبری جنگ به ایران **سعد بن ابی وقاص** را انتخاب نمود. موصوف در قادسیه با سپاه ایران برخورد کرد و آن‌ها را شکست داد. بعد از فتح قادسیه و جلولا، سعد بن ابی وقاص طرح ساختن شهر کوفه را بنیاد گذاشت.

بعد از مدتی، شهر **مداین** را که یزد گرد سوم دفاع از آن می کرد، توسط مسلمانان فتح گردید و یزدگرد سوم ساسانی پا به فرار گذاشت و این جنگ و دفاع چهار سال را در بر گرفت تا اینکه شهر نهاوند را مسلمانان تصرف کردند و آن را فتح بزرگ یا **فتح الفتوح** نامیدند. بعد از این جنگ، یزد گرد سوم به خراسان پناهنده شد و در سال ۳۱ هجری توسط یک نفر آسیابان اهل خراسان به قتل رسید.

خلاصه این که طی ده و نیم سال خلافت حضرت عمر فاروق ﷺ سرزمین‌های زیادی توسط مسلمان فتح گردید که وسعت آن از ساحات غربی مصر و تا ساحات شرقی افغانستان می‌رسید. یکی از کارنامه‌های این دوره، تعیین تاریخ مسلمانان از سال هجرت بود. حضرت عمر فارق ﷺ در سال ۲۳ هجری توسط یک غلام مجوسی ایرانی به نام ابولؤلؤ در حال ادای نماز به شهادت رسید.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد زنده گی حضرت عمر فاروق ﷺ گروه دوم در رابطه به فتوحات آن دوره معلومات دهند.

سؤال‌ها

۱- حضرت عثمان ﷺ در مورد حضرت عمر فاروق ﷺ برای حضرت ابوبکر صدیق چه گفت؟

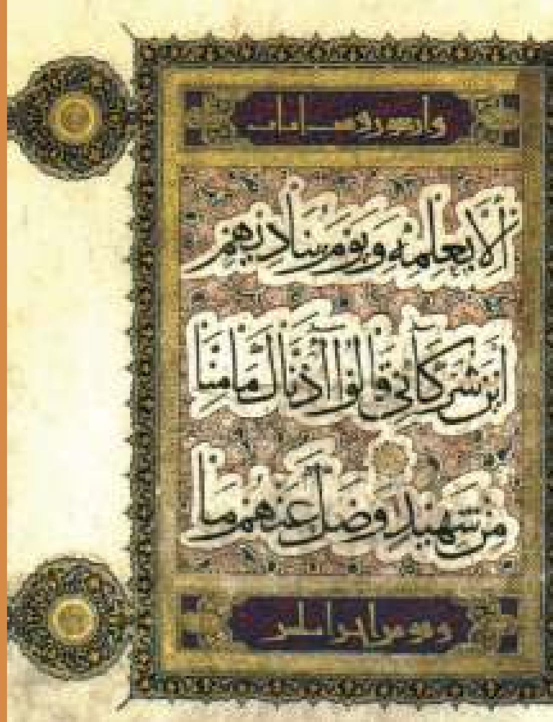
۲- حضرت ابوبکر صدیق در آخرین وصیت نامه‌اش در مورد حضرت عمر ﷺ چه نوشته بود؟

۳- در مورد فتح الفتوح چه معلوماتی دارید؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان در مورد سجایای حضرت عمر فاروق ﷺ از ملا امام خویش بپرسند و معلومات خویش را در صنف بیان نمایند.

آیا در مورد وقایع دوران خلافت حضرت عثمان رضی‌الله‌عنه معلومات دارید؟

یک صفحهٔ از قرآن عظیم الشان

حضرت عثمان رضی‌الله‌عنه پسر **عفان** بود. پنج سال قبل از عام الفیل در مکه متولد شد. شخصیت رحیم، متقی و دارای طبع سرشار از سخاوت بود. توسط حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه به دین مبارک اسلام دعوت گردید. حضرت عثمان رضی‌الله‌عنه این دعوت را پذیرفت، چون ثروتمند بود از دارایی خویش در راه اسلام استفاده نمود. به استثنای غزوهٔ بدر در همهٔ غزوه‌ها اشتراک ورزید.

بعد از وفات حضرت عمر رضی‌الله‌عنه به مشورهٔ مسلمانان حضرت عثمان رضی‌الله‌عنه به حیث سومین خلیفه عالم اسلام در سال ۲۳ هجری برگزیده شد. در دورهٔ خلافت حضرت عثمان رضی‌الله‌عنه بود که ساحات زیاد ترکیه و بعضی از ساحات افریقا در قلمرو جهان اسلام شامل شد. در عین حال بغاوت‌های خورد و بزرگ را در همدان، اسکندریه و آذربایجان خاموش نمود. در دوران خلافت ایشان بود که سپاه خاص تحت نام نیروهای بحری به قیادت حضرت معاویه رضی‌الله‌عنه ایجاد گردید.

حضرت عثمان رضی‌الله‌عنه در یکی از نامه‌ها به سران نیروهای لشکری در بارهٔ عدالت و برخورد با رعایا چنین نوشت: «خداوند خلق را به حق آفریده و جز حق چیزی نمی‌پذیرد. حق را بگیرید و به حقدار بدهید و با امانت چنگ زنید و بند امانت را پاره مکنید که در گناه کسانی که پس از این به روش شما می‌روند شریک خواهید بود. به پیمان وفا کنید و به یتیم و پیمان‌دار ستم مکنید. هر که با آن‌ها ستم کند خدا دشمن اوست.»

جمع آوری قرآن کریم

یکی از بزرگترین کارهای دوران خلافت حضرت عثمان رضی‌الله‌عنه جمع آوری قرآن کریم بود. قرآن کریم در طول بیست وسه سال بنا بر ضرورت بر حضرت محمد صلی‌الله‌علیه‌وسلم نازل شد. آیات قرآن کریم را اصحاب کرام به حافظه می‌سپردند و یا بر پوست درخت می‌نوشتند. بعد از چند غزوه و جنگ میان مسلمانان و کفار تعدادی از قاریان به شهادت رسیدند، لذا ضرورت محسوس شد تا قرآن پاک، جمع آوری و تدوین گردد.

در دوران حضرت ابوبکر صدیق قرآن کریم به شکل مصحف جمع شده بود، ولی در دوران خلافت حضرت عثمان قرآن کریم به صورت کامل از راویان و مصحفان تحت نظر **زید بن ثابت** رضی‌الله‌عنه که از جمله کاتبان وحی بود، به دقت زیادتر جمع آوری و تحریر گردید. بعد از مقابله با نسخ دیگر، حضرت عثمان رضی‌الله‌عنه حکم نمود تا همهٔ نسخه‌های متفرق قبلی را از بین ببرند و چندین کاپی قرآن کریم نوشته شد.

حضرت عثمان رضی‌الله‌عنه در سن هفتاد ساله گی به خلافت برگزیده شد. حضرت عثمان رضی‌الله‌عنه دوازده سال خلافت کرد ودر سال ۳۶ هجری توسط یک شخص باغی درحالی به شهادت رسید که مصروف تلاوت قرآن پاک بود.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد شخصیت حضرت عثمان رضی‌الله‌عنه و گروه دوم پیرامون عمده ترین کارهای آن دوره صحبت نمایند.

سؤال‌ها

۱ - در مورد شخصیت حضرت عثمان رضی‌الله‌عنه چه معلوماتی دارید؟
۲ - قرآن پاک در دورهٔ کدام خلیفهٔ اسلام جمع آوری گردید؟
۳ - حضرت عثمان رضی‌الله‌عنه چند سال خلافت نمود؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان از ملا امام ساحهٔ زیست خویش در مورد سومین خلیفهٔ اسلام حضرت عثمان رضی‌الله‌عنه معلومات کسب نموده و در صنف ارائه نمایند.

دوران خلافت حضرت علی (کرم الله وجههُ) چگونه سپری گردید؟

مسجد کوفه
مرکز خلافت حضرت علی (کرم الله و جهه)

حضرت علی(کرم الله وجههُ) پسر ابی طالب از طایفهٔ بنی هاشم و از قبیلهٔ قریش بود. علاوه برآن که پسر کاکای حضرت محمد مصطفی ﷺ می‌شد، دامادش نیز بود. بیست و یک سال قبل از هجرت در مکه تولد یافت. در سال قحطی مکه حضرت علی(کرم الله وجهه) همرای حضرت محمد مصطفی ﷺ بود. بعد از آن که پیغمبر ﷺ به رسالت مبعوث گردید حضرت علی (کرم الله وجههُ) در آن زمان ده سال داشت که به دین مبارک اسلام مشرف گردید.

حضرت علی (کرم الله وجههُ) در میان مردم به عدل، انصاف و ذکاوت شهرت زیاد داشت. در هنگام هجوم مشرکان بر خوابگاه حضرت محمد مصطفی ﷺ حضرت علی(کرم الله وجهه) بر بستر خواب آن حضرت خوابید و به این ترتیب مشرکان به هدف خود نرسیدند.

پس از شهادت حضرت عثمان رضی الله عنه مسلمانان حضرت علی(کرم الله وجهه) را به خلافت برگزیدند. موصوف با مشکلات و مخالفت‌های زیادی از جانب شماری از مسلمانان سرشناس مواجه شد، که در نتیجهٔ این مخالفت‌ها دو جنگ بین مسلمانان واقع گردید که یکی به نام جنگ جمل و دیگری به نام جنگ صفین یاد شده است.

جنگ جمل

این جنگ در بصره به وقوع پیوست. در این جنگ بی‌بی عایشه رضی الله عنها یکی از خانم‌های حضرت محمد مصطفی ﷺ نیز اشتراک ورزید. چون موصوف بر شتر سوار بود، لذا این جنگ را نیز به همین نام مسما نمودند.

جنگ صفین: این جنگ در محلی به نام صفین میان طرفداران حضرت علی کرم الله وجهه و حضرت معاویه رضی‌الله‌عنه صورت گرفت. جنگ در سال سی وهفتم هجری آغاز شد. این جنگ تا هفت روز طول کشید، بعد از آن، جنگ خاموش گردیده و دوتن برای مذاکره تعیین گردیدند. حضرت علی (کرم الله وجهه) حضرت ابوموسی اشعری رضی‌الله‌عنه را به حیث نماینده تعیین نمود و حضرت معاویه رضی‌الله‌عنه حضرت عمرو رضی‌الله‌عنه بن العاص را به حیث نماینده خود انتخاب کرد.

در جریان مذاکرات هر دو به این نتیجه رسیدند که هم حضرت علی(کرم الله وجهه) و هم حضرت معاویه رضی‌الله‌عنه خلع شوند و عوض آن‌ها یک تن دیگر از طرف مسلمانان برای خلافت انتخاب گردد. عمرو برای ابوموسی گفت که: برو این فیصله را اعلان کن. ابوموسی آمد و فیصله را چنین اعلان کرد: ما فیصله نمودیم که هردو (حضرت علی(کرم الله وجهه) و حضرت معاویه رضی‌الله‌عنه) را خلع قدرت می‌نماییم، شما مسلمانان یک تن دیگر را برای خلافت انتخاب کنید. بعد از حضرت ابوموسی اشعری رضی‌الله‌عنه حضرت عمرو رضی‌الله‌عنه به جایش ایستاد و گفت : ای مردم شما شنیدید که حضرت ابوموسی اشعری رضی‌الله‌عنه یار خویش را خلع نمود، من هم یار او را خلع می کنم و حضرت معاویه رضی‌الله‌عنه را به خلافت نصب می کنم. به این ترتیب طرفداران حضرت معاویه رضی‌الله‌عنه جریان مذاکره را به نفع خویش رقم زدند.

ظهور خوارج: ظهور خوارج حادثهٔ دیگری است که بعد از جنگ صفین به میان آمد. خوارج از جمله گروه‌های سیاسی ـ عقیدتی بودند که در تاریخ سیاسی و اجتماعی اسلام نقش داشته اند. آن‌ها که از طرفداران حضرت علی (کرم الله وجهه) بودند، بر آن توافق اعتراض داشتند که حضرت علی (کرم الله وجهه) برای مذاکرات با حضرت معاویه رضی‌الله‌عنه، نموده بود؛ بنابرآن از جمع یاران حضرت علی (کرم الله وجهه) بیرون شدند، از همین جهت به نام خوارج معروف شده اند.

حضرت علی (کرم الله وجهه) به طور کلی پنج سال خلافت کرد. در سال چهلم هجرت توسط یک تن به نام عبدالرحمن بن‌ملجم که به فرقهٔ خوارج ارتباط داشت، زخمی و دو روز بعد به اثر همان ضرب به شهادت رسید. به این ترتیب دوران خلفای راشدین هم به پایان رسید.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در رابطه به شخصیت حضرت علی(کرم الله وجهه) و گروه دوم در مورد جنگ صفین معلومات خویش را در صنف بیان دارند.

سؤال‌ها

۱ – در مورد خانواده و شخصیت حضرت علی(کرم الله وجهه) چه معلومات دارید؟
۲ – در رابطه به جنگ جمل چه معلوماتی دارید؟
۳ – خوارج کی‌ها بودند؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان از ملا امام ساحهٔ زیست خویش در مورد شخصیت حضرت علی(کرم الله وجهه) معلومات حاصل نموده و در صنف بیان دارند.

آیا در مورد آغاز خلافت اموی‌ها معلومات دارید؟

مسکوکات دورهٔ امیر معاویه

بعد از شهادت حضرت علی (کرم الله وجهه) حضرت معاویه رضی‌الله‌عنه در سال ۴۱ هجری به خلافت رسید.

حضرت معاویه رضی‌الله‌عنه فرزند ابی سفیان رضی‌الله‌عنه و نواسهٔ حرب بود. پانزده سال پیش از هجرت در مکه به دنیا آمد.

ابی‌سفیان رضی‌الله‌عنه قبل از آن‌که به دین مبارك اسلام مشرف گردد، یکی از مخالفان سرسخت حضرت محمد مصطفی صلی‌الله‌علیه‌وسلم بود وی بعد از فتح مکه همراه با خانواده اش به دین مبین اسلام مشرف شدند.

حضرت معاویه رضی‌الله‌عنه بیست و سه سال داشت که حضرت پیغمبر او را کاتب خود تعیین کرد. در زمان خلافت حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله‌عنه برادر حضرت معاویه رضی‌الله‌عنه به نام یزید بن ابی سفیان رضی‌الله‌عنه سر لشکر شام گردید، تعداد زیادی از بنی امیه با او در شام متوطن شدند. در دوران خلافت حضرت عمر فاروق رضی‌الله‌عنه قسمتی از ادارهٔ شام را به حضرت معاویه رضی‌الله‌عنه

بن ابی سفیان رضی‌الله‌عنه سپرد و در زمان حضرت عثمان رضی‌الله‌عنه نیز به حیث والی شام وظیفهٔ خویش را دوام داد.

حضرت معاویه رضی‌الله‌عنه اساس خلافت اموی‌ها را گذاشت، بیست سال خلافت کرد. در سال شصت هجری وفات نمود. بعد از وفاتش قلمرو وسیع را برجای گذاشت که سرحدات شرقی آن از هندوچین آغاز می‌گردید و در غرب تا فرانسه و اسپانیه می‌رسید. بعد از او پسرش به نام یزید قدرت را در دست گرفت و در سال شصت و یکم هجری واقعهٔ غم انگیز کربلا به وقوع پیوست. در این جنگ، نواسهٔ حضرت محمد مصطفی صلی‌الله‌علیه‌وسلم، حضرت حسین رضی‌الله‌عنه و یارانش به شهادت رسیدند. بعد از یزید تعدادی دیگر از این سلسله قدرت را در اختیار داشتند. این سلاله الی ۱۳۲ هجری بر قلمرو خلافت اسلامی حکمروایی کردند.

آخرین حکمران این خاندان، مروان بود که از ۱۲۷ الی ۱۳۲ بر قلمرو اسلامی حاکمیت را دوام داد. درفرجام ابومسلم خراسانی با یک قیام سرنوشت ساز به حکمرانی اموی‌ها نقطهٔ پایان گذاشت که در درس آینده آن را مطالعه خواهیم کرد.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد شخصیت معاویه و گروه دوم در مورد وقایع مهم این خاندان معلومات خویش را بیان دارند.

سؤال‌ها

۱ – در مورد شخصیت امیرمعاویه رضی‌الله‌عنه چه می‌دانید؟
۲ – واقعهٔ غم انگیز کربلا چه زمان واقع شد؟
۳ – در مورد قیام علیه اموی‌ها چه می‌دانید؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان در مورد واقعهٔ کربلا از ملا امام ساحهٔ زیست خویش بپرسند و معلومات خویش را در صنف ارائه نمایند.

آیا می‌دانید که خلافت اموی‌ها چگونه سقوط نمود؟

مسجد اموی در دمشق

تعدادی از خلفای اموی به احکام الهی توجه داشتند و از جمله می‌توان حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی‌الله‌عنه یاد کرد، ولی عده‌یی هم بودند که به رعایا توجه نداشتند، لذا قیام‌ها علیه اموی‌ها آغاز گردید.

بغاوت‌ها در مقابل اموی‌ها در سطوح مختلف و جاهای دور و نزدیک آغاز شده بود، این حرکات علیه اموی‌ها زمانی به اوج رسید که ابومسلم خراسانی در همکاری با عباسی‌ها زمینهٔ قیام را فراهم ساخت. ابو مسلم خراسانی از همه اولتر توجه عباسیان را به طرف خویش جلب نمود و به تعقیب آن قیام را در سرزمین‌های شرقی خلافت اسلامی به خصوص خراسان به راه انداخت و تا بغداد همهٔ طرفداران اموی‌ها را شکست داد، و تعدادی از طرفداران اموی‌ها بدون مقاومت به قیام کننده‌گان تسلیم شدند.

مردم هرات، فوشنگ، بلخ، تالقان و ساحات دیگر به امر ابومسلم خراسانی تا دمشق هجوم کنان رسیدند و در آن جا بر فراز دیوارهای بلند و برج‌های مستحکم دمشق بیرق‌های سیاه رنگ را به اهتزاز در آوردند. در این حالت عباسیان حمایت ابومسلم را داشتند، لذا زمام امور را ابوالعباس در سال ۱۳۲ هجری در دست گرفت.

زمانی که خلافت به ابوالعباس سفاح رسید، کاکای خود عبدالله بن علی را مامور جنگ با مروان آخرین خلیفهٔ اموی کرد. مروان را تا موصل تعقیب نمود و در آنجا مروان شکست خورد و به حران و بعد از آن به دمشق و فلسطین فرار کرد. ابوالعباس به کاکایش هدایت داد تا تعقیب مروان را به صالح بگذارد، صالح مروان را تعقیب نمود تا این که در یک قریهٔ کوچک مصر که به نام بومیر یاد می‌شد او را کشت. به این ترتیب خلافت عباسی‌ها آغاز گردید که در درس آینده آن را مطالعه خواهیم کرد.

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد خصوصیات اموی‌ها و گروه دوم در مورد قیام ابومسلم خراسانی بحث نمایند.

سؤال‌ها

۱ – ابومسلم خراسانی کی بود؟
۲ – قیام‌ها علیه اموی‌ها از کجا آغاز شد؟
۳ – آخرین حاکم اموی‌ها کی بود؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان از ملا امام و بزرگان محل زیست خویش در مورد ابومسلم خراسانی بپرسند و معلومات خویش را در صنف بیان دارند.

آیا می‌دانید که انتقال قدرت از اموی‌ها به عباسی‌ها چگونه صورت گرفت؟

ساختمان تاریخی در سامرا مربوط دوران عباسی‌ها در عراق

ابومسلم خراسانی علاوه برآن که حمایت کامل مردم عجم را در کنار خویش داشت، شخصیت مدبر و آگاه بود. با وصف آن که سپاه بزرگی از مردم تالقان، بلخ و هرات را در مرو جمع آورده بود، سعی نمود تا حمایت عرب ها و به صورت خاص آل عباس را داشته باشد. از همین جهت به بزرگان آل عباس که آن‌ها هم بر ضد اموی‌ها در پیکار و مبارزه بودند، تماس‌هایی برقرار نمود. عباسی‌ها که به طور مخفی مردم را تنظیم می‌نمودند، سعی داشتند که نیروی نظامی را نیز دریابند تا کار اموی‌ها را یک سره سازند. به این ترتیب ابومسلم خراسانی توجه آل عباس را به خود جلب کرد و در نتیجهٔ این تماس‌ها و قرارها لشکر ابومسلم خراسانی به سوی دمشق هجوم برد و نیروهای مروان آخرین خلیفهٔ اموی‌ها را از قدرت برانداخت و به این ترتیب قدرت به آل عباس تحویل گردید.

دولت عباسی مدت پنج قرن بر قلمرو اسلامی حاکمیت داشت. اولین خلیفهٔ این سلسله ابوالعباس سفاح بود که در سال ۱۳۲ هجری قدرت را در دست گرفت. موصوف تا سال ۱۳۶ هجری بر قلمرو خلافت اسلامی حکم راند. ابوالعباس در روز جمعه اولین خطبه را در

منبر خواند و مردم از او راضی شدند و گفتند که سنت پیغمبر ﷺ را باز احیا کردی. موصوف در این خطبه از فضایل خاندان پیغمبر ﷺ سخن گفت و از ظلم و تعدی اموی‌ها به خانوادهٔ حضرت محمد مصطفی ﷺ کرده بودند یاد کرد. علاوه بر آن گفت که اموی‌ها به زور خلافت اسلامی را غصب کرده بودند.

حاکمیت عباسیان تا ۶۵۶ هجری ادامه یافت. درمدت پنج قرن امرا و حاکمان متعدد از این سلاله به قدرت رسیدند و حوادث زیادی به وقوع پیوست. از جمله حوادث دلخراش یکی هم به شهادت رسانیدن ابومسلم خراسانی بود که در حکومت خلیفه منصور صورت گرفت.

بعد از منصور به تعداد نزدیک به سی وشش تن خلفای عباسی یکی بعد از دیگری به قدرت رسیدند که نام‌های عمده‌ترین خلفای عباسی را درجدول می‌خوانید. تعداد دیگر نیز از این سلسله به قدرت رسیدندکه آخرین آن ابو احمد المعتصم بالله بود که توسط حملات نیروهای چنگیزی از قدرت برانداخته شد.

اسمای عده یی از خلفای عباسی و زمان شان

اسم خلیفه	زمان و یا دورهٔ اقتدار
ابوالعباس	۱۳۲ هجری
ابو جعفر عبدالله منصور	۱۳۶ هجری
ابو عبدالله المهدی	۱۵۸ هجری
ابو جعفر هارون الرشید	۱۷۵ هجری
ابو موسی محمد الا امین	۱۹۳ هجری
ابو جعفر عبدالله مامون	۱۹۸ هجری
ابو اسحاق محمد معتصم بالله	۲۱۸ هجری
ابو جعفر هارون الواثق	۲۲۷ هجری
ابوالفضل جعفر المتوکل علی الله	۲۳۲ هجری

فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد ابومسلم خراسانی و گروه دوم در مورد چگونه گی به شهادت رسانیدن معلومات دهند.

سؤال‌ها

۱ – در مورد ابومسلم خراسانی و کارنامه‌های وی چه معلوماتی دارید؟
۲ – ابوالعباس سفاح کی بود؟
۳ – ابومسلم خراسانی چگونه به شهادت رسید؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان از بزرگان و آگاهان محل خویش در مورد انتقال قدرت از اموی‌ها به عباسیان معلومات خواسته و در صنف ارائه نمایند.

خلافت عباسی‌ها چگونه سقوط کرد؟

یک سکه از دورهٔ عباسی

بعد از به شهادت رساندن ابومسلم خراسانی تعداد زیادی از امرای محلی به خصوص در قلمرو شرقی اسلامی بر عباسیان بی‌اعتماد شدند، یک تعداد از حاکمان محلی در **هرات، سیستان، بلخ** وغیره به مخالفت رو آوردند؛ ولی این مخالفت‌ها زمانی به اوج رسیدند که در میان مأمون و امین، پسران هارون الرشید نزاعی برپا شد. مردم هرات و به خصوص **طاهر فوشنجی** به دفاع از مأمون برخاستند تا از یک طرف ظلم عباسیان را در برابر ابومسلم تلافی نمایند و از جانب دیگر، نقش مردم غیر عرب را در ادارهٔ بغداد و خلافت اسلامی زیادتر سازند.

علاوه بر این اختلافات، در سال‌های اخیر خلافت عباسی‌ها، کسانی به قدرت رسیدند که جز عیش و نوش کار دیگری نداشتند. عوامل زیادی برای سقوط این سلسله را می‌توان برشمرد؛ از قبیل:

ظلم بر رعایا و خلاف وعده‌ها عمل کردن: عباسیان به همراهان غیر خانوادهٔ خویش وفا

نمی‌کردند که یک نمونهٔ آن ظلم و تعدی به ابومسلم خراسانی بود.

به وقوع پیوستن قیام‌های متعدد علیه عباسیان: درگوشه وکنار خلافت عباسی‌ها امرای محلی برای آزادی و استقلال خویش به قیام‌ها پرداختند، به این ترتیب دولت عباسیان روز به روز ضعیف‌تر می‌گردید.

بی‌کفایتی خلفای عباسی: در اخیر خلافت عباسی‌ها کسانی بر سر قدرت رسیدند که جز آزار دادن مردم، عیش و فساد اخلاقی کار دیگری نداشتند.

نبود مرکزیت قوی و مدبر: خلفای عباسی دیگر نه تدبیری داشتند ونه جرآت برای دوام خلافت، هر امیر محلی می‌توانست خلیفه را بترساند و کار مراد خویش را بر آن‌ها اعمال نماید.

به این ترتیب زمینهٔ تجزیه طلبی مساعد گردید، ولی آنچه عامل قاطع برای سقوط خلافت عباسی‌ها گردید، هجوم سیل آسای نیروهای مغولی به سر زمین های اسلامی بود. مغول‌ها با کشتن آخرین خلیفه، المعتصم باالله به خلافت پنجصد سالهٔ عباسیان نقطه پایان گذاشتند.

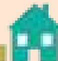
فعالیت داخل صنف

شاگردان به دو گروه تقسیم شوند. گروه اول در مورد سال‌های اخیر خلافت عباسیان و گروه دوم پیرامون عوامل سقوط این سلسله بحث نمایند.

سؤال‌ها

۱ – مخالفت‌های اولی در خلافت عباسی‌ها از کجا آغاز گردید؟
۲ – طاهر فوشنجی در برخورد میان امین و مأمون طرفدار کی بود؟
۳ – کدام عوامل عمده را می‌توان در سقوط عباسیان مهم شمرد؟

فعالیت خارج صنف

شاگردان در مورد طاهر فوشنجی از بزرگان تحصیل یافته و با دانش خویش معلومات خواسته و در صنف ارائه نمایند.

اصطلاحات تاریخ صنف هفتم

- **آتشکده:** معبد زردشتیان، جای که آتش برای عبادت روشن می‌شود.
- **اساطیر:** داستان‌ها، قصه‌ها (تاریخی که بر روایات و داستانهای شفاهی متکی باشد آن را تاریخ اساطیری می گویند).
- **اسکندریه:** قرارگاه یونانی، محل نظامی که توسط یونانی‌ها و به ویژه‌سکندر ساخته شده بود.
- **ابداعات:** نوساخت‌ها، نو آوری‌ها، (آنچه که در قبل معمول نبوده و به شکل جدید ارائه گردد).
- **العیاذ باالله:** پناه می‌بریم به حضور خداوند بزرگ الله ﷻ.
- **انصار:** در لغت به معنای کمک کننده‌ها است، در اصطلاح به آن مردم مدینهٔ منوره گفته می‌شود که مهاجران مکهٔ معظمه را استقبال و نصرت دادند.
- **ارتداد:** برگشت از دین، کسانی که از دین مبین اسلام برگشته بودند. مرتد خوانده می‌شدند.
- **بودیستوا:** پیروان آیین بودا
- **جیحون:** دریای آمو
- **جمل:** شتر
- **حجة الوداع:** آخرین حج حضرت محمد مصطفی ﷺ
- **حماسی:** شعرها و داستان های میهنی، رزمی
- **خوارج:** گروهی بود که پس از جنگ صفین مخالف حکمیت حضرت علی (کرم الله وجهه) و حضرت معاویه رضی الله عنه بودند.
- **ماقبل تاریخ:** پیش از تاریخ
- **رب النوع:** الهه یا بت خود ساختهٔ انسان
- **سامانه:** سر و صورت دادن، تنظیم کردن، جشن عمومی مردم آریایی در زمانه‌های قدیم؛مانند: جشن نوروز و یا جشن دهقان
- **سیحون:** سیر دریا
- **عاج هندی:** دندان‌های فیل‌های هندی که آثار ظریف از آن ساخته می‌شد

- **غزوه:** به آن جنگ گفته می شود که حضرت پیغمبرﷺ در آن شرکت داشت

- **کتیبه:** سنگ نوشته، نوشته‌یی که در سنگ حک شده باشد

- **گات‌ها:** نصایح زردشت یا نصایح سپین تمان.

- **مسکوکات:** جمع سکه‌ها است، سکه‌های فلزی

- **مزج:** یکجا شده، آمیختن، با هم یکی شدن (کلمهٔ مزج در تاریخ به آن مدنیت‌ها استعمال شده است که منشاء آن جداگانه و محصول آن یکسان باشد.)

- **مُشرکان:** آن عده کسانی که برای خداوند متعال جَلَّ جَلالُهُ شریک می‌آورند

- **وحدانیت:** ایمان و باور داشتن به خداوند واحد و یکتا

- **ویدی:** کتاب‌های چهارگانهٔ سروده‌های آریاییان که متشکل از ریگویدا، اتهر ویدا، ساما ویدا، ویجورو ویدا می‌باشد، کلمهٔ ویدا یا ویدی به معنای دانایی و تیز هوشی به کار رفته است.